

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**на тему: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОЗВІЛЛЯ
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ПІД ЧАС ВІЙНИ**

Виконав: студент II курсу, групи 8.0532
спеціальності 053– Психологія
освітня програма: Психологія
Носов Антон Дмитрович
Керівник: Горбань Г.О. д.психол.н., професор
кафедри психології
Рецензент: к.психол.н., доцент кафедри
психології Железнякова Ю.В.

Запоріжжя – 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

« ____ » _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Носову Антону Дмитровичу

Тема роботи Соціально-психологічні особливості дозвілля студентської молоді під час війни

керівник роботи Горбань Г.О. д.психол.н., професор кафедри психології
затверджені наказом ЗНУ від «26» 09 2023 року № 1504-с

2. Строк подання студентом роботи _____
3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: проаналізувати й узагальнити теоретичні засади дослідження проблеми вільного часу, визначити особливості та структуру вільного часу студентів; визначити соціально-психологічні особливості використання вільного часу студентів; обґрунтувати критерії і показники сформованості культури дозвілля студентів, визначити її рівні; визначити та обґрунтувати психолого-педагогічні умови формування культури дозвілля студентської молоді саме в умовах війни.

5. Перелік графічного матеріалу: 9 таблиць

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання Видав	Завдання Прийняв
Вступ	Горбань Г.О., професор		
Розділ 1	Горбань Г.О., професор		
Розділ 2	Горбань Г.О., професор		
Висновки	Горбань Г.О., професор		

7. Дата видачі завдання січень 2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень-березень 2023 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2023 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень-травень 2023 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	червень- липень 2023	Виконано
6	Написання висновків	вересень 2023 р.	Виконано
7	Передзахист	жовтень 2023 р.	Виконано
8	Нормоконтроль	листопад 2023 р.	Виконано

Студент _____ А.Д. Носов

Керівник роботи _____ Г.О. Горбань

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О. М. Грєдинарова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 94 сторінки, 9 таблиць, 49 джерел.

Об'єктом дослідження є діяльність студентів у вільний час.

Предмет дослідження – соціально-психологічні та психолого-педагогічні особливості формування культури дозвілля студентської молоді в умовах війни.

Мета дослідження полягає у визначенні психолого-педагогічних умов формування культури дозвілля студентської молоді в умовах війни.

методи дослідження: теоретичний аналіз літератури, контент-аналіз студентських творів, емпіричні методи (анкетування, опитування, інтерв'ю, самооцінка, педагогічне спостереження, дослідно-педагогічна робота в умовах діяльності ВНЗ), педагогічний експеримент (констатуючий).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що автором проаналізовано наукову і методичну літературу з означеної проблеми; здійснено психолого - педагогічну інтерпретацію сутності, змісту та структури вільного часу студентів; визначено кількісні та якісні характеристики використання вільного часу студентської молоді; виявлено рівні сформованості культури використання вільного часу та основні типи особистостей студентів в залежності від освоєння ними позанавчального часового простору.

Практичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що запропоновані в роботі шляхи і напрямки удосконалення сфери вільного часу дають його суб'єктам, а також психологам та соціальним педагогам, що здійснюють виховну роботу у вищих закладах освіти, численним організаторам культурно-дозвіллевої сфери студентської молоді зразки й орієнтири у створенні власних моделей організації дозвілля студентів у мирний час, та під час війни.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ, ДОЗВІЛЛЯ, СТУДЕНТСЬКА МОЛОДЬ, ВІЙНА.

SUMMARY

Nosov A.D. Socio-Psychological Features of Student Youth Leisure during the War.

Master's thesis: 94 pages, 9 tables, 49 sources.

The object of the study is the activity of students in their free time.

The subject of the research is socio-psychological and psychological-pedagogical features of the formation of leisure culture of student youth in the conditions of war.

The purpose of the study is to determine the psychological and pedagogical conditions for the formation of the leisure culture of student youth in the conditions of war.

research methods: theoretical analysis of literature, content analysis of student works, empirical methods (questionnaires, surveys, interviews, self-assessment, pedagogical observation, research and pedagogical work in the conditions of higher educational institutions), pedagogical experiment (confirmatory).

The scientific novelty of the research lies in the fact that the author analyzed the scientific and methodical literature on the specified problem; a psychological-pedagogical interpretation of the essence, content and structure of students' free time was carried out; quantitative and qualitative characteristics of the use of free time of student youth are determined; the levels of formation of the culture of the use of free time and the main types of students' personalities, depending on their development of extracurricular time space, were revealed.

The practical significance of the conducted research is that the ways and directions of improving the sphere of free time proposed in the work give its subjects, as well as psychologists and social pedagogues who carry out educational work in higher educational institutions, numerous organizers of the cultural and leisure sphere of student youth, examples and guidelines for creating own models of organizing students' leisure time in peacetime and during wartime.

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL FEATURES, LEISURE, STUDENT YOUTH, WAR.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДОЗВІЛЛЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ПІД ЧАС ВІЙНИ	10
1.1. Дозвілля студентів як соціально-педагогічна проблема.....	10
1.2. Студентство як особлива соціальна група.....	22
1.3. Педагогічний потенціал вільного часу студентів та культура його використання.....	28
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА ПО СТВОРЕННЮ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ВІЛЬНОГО ЧАСУ СТУДЕНТІВ.....	46
2.1. Темпоральні характеристики вільного часу студентів та рівні культури його використання	46
2.2. Теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування культури вільного часу студентів	70
ВИСНОВКИ.....	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	90
ДОДАТКИ.....	95

ВСТУП

Військова агресія російської федерації проти нашої країни стала викликом не тільки для нашої державності, а й величезними випробуваннями для сфери освіти. Безперечно, найбільш уразливими для учасників освітнього процесу сьогодні є: загроза життю та здоров'ю учасників освітнього процесу; обмеження доступу до базових потреб людини; масштабні руйнування освітньої інфраструктури, пошкодження приміщень закладів освіти, матеріально-технічної бази; вимушене масштабне переміщення учасників освітнього процесу, і як наслідок, величезні втрати контингенту здобувачів освітніх послуг та досвідчених висококваліфікованих викладачів, педагогів.

Військова агресія росії на території України у 21 столітті перевершила руйнівні наслідки Другої світової війни. Унаслідок військових дій на території України щодня травмується до 10 дітей та молоді до 35 років. Внутрішнє та зовнішнє переміщення торкнулося кожного четвертого українського студента.

Упродовж короткого проміжку часу в нашій державі було сформовано засади інституційно-правового регулювання освітньої сфери на період дії військового стану. Таке регулювання здійснюється відповідно Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.15 № 389-УШ (зі змінами та доповненнями); Указу Президента України «Про введення військового стану в Україні» від 24.02.2022 № 2102-ІХ, а також з іншими нормативно-правовими актами України.

Усі ці події внесли корективи у традиційний перебіг студентського життя, і зокрема в організацію та зміст вільного часу здобувачів освіти.

Важливою умовою в мирні часи було оптимальне вирішення завдань, що стоять перед студентом у роки навчання, розуміння важливості раціональної організації часу і наявності досвіду його використання.

Практичні спостереження за діяльністю студентів свідчать про наявний брак такого досвіду у більшості з них. Особливо проблематичним для багатьох студентів є використання вільного часу. Вільний час приваблює студентів нерегламентованістю, самостійним вибором різних занять, можливістю поєднувати в ньому різні, як розважальні, так і розвиваючі види діяльності. Однак потужний педагогічний потенціал вільного часу для значної частини студентів залишається неусвідомленим, нереалізованим. Вільний час сприймається часто-густо, як час вульгарно потрактованого відпочинку, як час розваг. Такий стан певною мірою пояснюється зростанням споживацьких, меркантильних орієнтацій, тенденцією до зниження колективістських засад, поширенням індивідуалізму, відокремленості. Цьому сприяє руйнація культурної інфраструктури, стереотипізованість змісту і форм роботи культурно-дозвіллевих установ, надмірна комерціалізація культурно-дозвіллевої сфери, витіснення з її структури безкоштовних культурних послуг. Впровадження ринкових умов викликало до життя таке явище як робота студентів у позанавчальний час з метою заробітку. За таких обставин потенціал вільного часу як чинника всебічного розвитку студентів значно зменшується, що обумовлює необхідність зосередити увагу на вивченні характеру використання вільного часу студентами, його кількісних і якісних характеристик, визначенні рівнів сформованості культури дозвілля та умов удосконалення організації вільного часу студентства.

В науці накопичено певний досвід дослідження проблеми вільного часу студентів, визначено концептуальні засади дозвілля як фактору формування особистості студента (Белецька І.В., Бочелюк В.Й., Воловик А., Петрова І. В., Пішун С.Г. та ін.), обґрунтовано умови удосконалення різних напрямків позааудиторної виховної роботи вищих закладів освіти (Путіловська Н.Б., Язвінська О.М., Яковенко А. та ін.). В Україні проблеми вищої школи, організації навчально-виховного процесу досліджувались вузівськими і науково-дослідними колективами (Л Польшин А.К., Жарова Л.В., Старченко Т.Я., Стоян О.М., Вітвицька С.С., Карамушка Л. М., Ходакевич О. Г. та ін.).

У межах їх досліджень аналізувалися проблеми молоді, особливості молодіжної субкультури і, зокрема, інтереси та ціннісні орієнтації студентів у дозвіллевій сфері. Однак слід констатувати, що за такої уваги до молодіжних соціально-культурних проблем, до питань застосування вільного часу молоді, відсутні узагальнюючі роботи з аналізом сучасного стану вільного часу студентів, зокрема у воєнний час, тенденцій його використання студентською молоддю.

Зрозуміло, що проблема дозвілля студентів у стані воєнного часу потребує подальшої розробки, спрямованої на їх вивчення та узагальнення. Отже актуальність теми дослідження «Соціально-психологічні особливості дозвілля студентської молоді під час війни» обумовлена необхідністю наукового вивчення та узагальнення соціально-психологічних та психолого-педагогічних умов формування культури дозвілля студентів та його використання.

Об'єктом дослідження є діяльність студентів у вільний час.

Предмет дослідження – соціально-психологічні та психолого-педагогічні особливості формування культури дозвілля студентської молоді в умовах війни.

Мета дослідження полягає у визначенні психолого-педагогічних умов формування культури дозвілля студентської молоді в умовах війни.

Для досягнення цієї мети було визначено такі завдання:

- проаналізувати й узагальнити теоретичні засади дослідження проблеми вільного часу, визначити особливості та структуру вільного часу студентів;
- визначити соціально-психологічні особливості використання вільного часу студентів;
- обґрунтувати критерії і показники сформованості культури дозвілля студентів, визначити її рівні;
- визначити та обґрунтувати психолого-педагогічні умови формування культури дозвілля студентської молоді саме в умовах війни.

Відповідно до поставлених завдань були використані методи дослідження: теоретичний аналіз літератури, контент-аналіз студентських творів, емпіричні методи (анкетування, опитування, інтерв'ю, самооцінка, педагогічне спостереження, дослідно-педагогічна робота в умовах діяльності ВНЗ), педагогічний експеримент (констатуючий).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що автором проаналізовано наукову і методичну літературу з означеної проблеми; здійснено психолого - педагогічну інтерпретацію сутності, змісту та структури вільного часу студентів; визначено кількісні та якісні характеристики використання вільного часу студентської молоді; виявлено рівні сформованості культури використання вільного часу та основні типи особистостей студентів в залежності від освоєння ними позанавчального часового простору; теоретично обґрунтовано комплекс соціально-психологічних умов ефективного формування культури вільного часу студентської молоді.

Практичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що запропоновані в роботі шляхи і напрямки удосконалення сфери вільного часу дають його суб'єктам, а також психологам та соціальним педагогам, що здійснюють виховну роботу у вищих закладах освіти, численним організаторам культурно-дозвілєвої сфери студентської молоді зразки й орієнтири у створенні власних моделей організації дозвілля студентів у мирний час, та під час війни.

Надійність та вірогідність результатів дослідження забезпечувались методологічним обґрунтуванням вихідних положень; використанням методів, адекватних меті та завданням дослідження; репрезентативністю вибірки; кількісним та якісним аналізом отриманих результатів; статистичною оцінкою експериментальних даних.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДОЗВІЛЛЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

1.1. Дозвілля студентів як соціально-педагогічна проблема

Однією з головних тенденцій сучасного розвитку суспільних процесів визначається прискорення їх темпу. Це обумовлює важливість темпоральних характеристик функціонування суспільства взагалі і життєдіяльності людини зокрема. Поняття “час”, яким активно оперували філософи, економісти, теоретики-соціологи впродовж століття, сьогодні потребує зосередження уваги не стільки на розробці сутності і функцій цієї категорії, скільки на його суб’єкті-носії, що має право називатися господарем часу. Фактор часу – це вплив тих чи інших часових характеристик людської діяльності на життя суспільства в його конкретній різноманітності та цілісності. Можна сказати, що фактор часу – це і його функція, яка в сучасний період набуває характеру категоричної вимоги: виграти час – означає виграти все. Всі сфери суспільного буття потребують оптимізації часу, бо час – це міра діяльності, він – час економії, нарешті, час – міра цінності культури і самого життя людини.

Проблема часової організації буття суспільства і життєдіяльності людини привернула увагу великої когорти дослідників, зусиллями яких була розроблена фундаментальна система темпоральних категорій. Завдяки диференціації сформувались такі поняття, як фізичний, біологічний, соціальний, психологічний та вільний час. Останній розглядається як складова частина соціального часу. Поняття “соціальний час” з’явилося в науці у 60-70 роки минулого століття і набуло чіткої диференціації у філософському та соціологічному напрямках досліджень. Бочелюк В.

Й.визначає соціальний час простором існування, функціонування і розвитку суспільства як сукупності соціальних систем. Це – час суспільного буття людей. Воно становить єдність тривалості, послідовності, співіснування, єдність обсягу діяльності та її результатів. Соціальний час – це час, пов'язаний з людською діяльністю [6, 56]. Дослідження багатьох вчених [15; 18; 23] довели значимість фактору часу в житті кожної людини, обґрунтували необхідність зосередження уваги на найважливіших системоутворюючих категоріях соціального часу – робочому і вільному. Робочий і вільний час історично змінюються, приймають інші форми, але не втрачають свого родового значення, не зникають, тому що становлять собою відмінність в середині цілісності, обумовленої структурою та змістом цілеспрямованої діяльності людини. Відмінність між робочим і вільним часом визначається їх сутністю: сутність робочого часу – це необхідна діяльність, обумовлена працею. Сутність вільного часу - у внутрішній основі діяльності людини за межами виробництва і обов'язкових регенеруючих функцій, тобто свободної діяльності [43].

Завдяки цій характерній особливості і значущості вільного часу для розвитку особистості, він став головним предметом багатьох наукових досліджень. Слід визнати, що навіть у теперішній час серед науковців відсутня єдність поглядів іноді по ключовим питанням вивчення проблем вільного часу, серед яких найскладнішою є визначення змістовних меж його поняття в самій концепції соціального часу суспільства.

При визначенні змістовних меж і сутності вільного часу майже всі учені погоджуються з тим, що він є частиною загального добового бюджету часу, що залишається у людини після виконання нею робочих обов'язків та задоволення нею фізіологічних та побутових потреб. Але якщо одні дослідники пов'язують вільний час з відтворенням робочої сили та формуванням працівника нового типу [1; 17], інші аналізують його спрямованість на всебічний розвиток особистості. Деякі дослідники розглядають вільний час за межами праці на виробництві і практично

ототожнюють його з позаробочим часом, призначеного для відпочинку та розвитку трудящих [43].

Основним джерелом вільного часу майже одноставно дослідники визначають працю людей, яка своїми здобутками дозволяє суспільству відокремити в соціальному часі таку важливу темпоральну категорію.

Сутнісною характеристикою вільного часу філософи і соціологи визнають вільну діяльність і визначають його як сферу вільної діяльності. Не вдаючись до глибокого аналізу цієї характеристики, зацентруємо увагу лише на тому, що саме свобода, а не необхідність чи соціальна зобов'язаність, визначена атрибутивною ознакою діяльності людини у сфері вільного часу. В дослідженні Аза Л.О., Піддубний В.А. узагальнені основні принципи вільної діяльності, а саме: це сама можливість мати вільний час, позбавлений необхідної діяльності; свобода вибору занять за власним розсудом; зміна видів діяльності у вільний час та їх взаємозаміна, вільне чергування та послідовність; безпосередня спрямованість культурно-дозвіллевої діяльності, на відміну від необхідних занять, на розвиток особистості [1, 32].

Сутність вільного часу обумовлює його зміст, тобто упорядковану сукупність видів діяльності та занять, весь реальний процес культурно-дозвіллевої діяльності, реалізованої у визначених формах [11].

Оптимальній реалізації сутності вільного часу сприяє його структура, яку більшість науковців розглядають як діалектичну єдність двох важливих компонентів – дозвілля і більш піднесеної діяльності. У визначенні сутності цих структурних підрозділів існує багато протирічностей, але ми поки що обмежимося лише констатацією даної структури, яка обумовлює основні функції вільного часу а саме: розвиваючу і рекреаційну (останню іноді називають компенсаторною). Розвиваюча функція базується на визначенні вільного часу як “простору всебічного розвитку особливості”, рекреаційна функція реалізує можливість відтворення фізичних і духовних сил, зняття психологічного напруження, утворення позитивного емоційного настрою [43, 9].

Визначивши основні наукові засади, які в нашому дослідженні будуть слугувати методологічним підґрунтям, не можна обійти доречного зауваження вітчизняного дослідника проблем вільного часу Путіловська Н.Б щодо загального характеру теоретичних концепцій вільного часу і необхідності “розглянути вільний час за соціальними групами: робітників, селян, службовців, інженерно-технічних працівників та інших категорій населення (пенсіонерів, студентів, учнів тощо)”. Це, на думку ученого, дасть змогу регулювати вільний час згідно із закономірностями його формування та завданням всебічного розвитку особистості [43, 128]. Таке положення повною мірою відноситься до характеристики вільного часу студентів.

Проблема вільного часу студентської молоді в науці не є новою. Ще на початку 20-х років минулого століття за ініціативою психологів і педагогів Донцов А.В., Буяльської Т. Б, Ільїн В.В. та інших проводилися масові дослідження, в яких увага приділялася й студентам. Поруч з вивченням питань організації навчання, побуту, формування світогляду, ідеалів, потреб, відношення до нового ладу, державної влади, її політиці, досліджувались і деякі аспекти позанавчальної діяльності майбутніх спеціалістів. Але вже в середині 30-х років соціологічні дослідження, що суперечили ідеологізованій політиці держави “сконструювати” особливу генерацію радянської молоді та робітничо-селянської інтелігенції з “червоного” студентства, були припинені.

Соціологічний “ренесанс”, що розпочався в кінці 50-х – початку 60-х років відновив дослідження проблем молоді, зокрема студентства. Їх кількість стрімко збільшилась у 70-х роках (10 – 207), бо економічні умови колишнього СРСР вимагали поповнення трудових ресурсів країни за рахунок молоді. Масове залучення жінок у народне господарство тоді себе вичерпало, а реалізувати “грандіозні плани партії” по освоєнню Сибіру, Півночі та цілих земель належало вже молоді. Не випадково, що у загальному обсязі досліджень переважне місце займали теми “праця і молодь” (4%), питання комуністичного виховання (15%). Дослідження сфери молодіжної культури та вільного часу займали останнє місце (відповідно 3% та 1% загальної

кількості публікацій). Актуалізувалися ці проблеми тільки у 80-ті роки [26, 10-11].

Аналіз темпоральних категорій життєдіяльності студентів, на жаль, й досі не набув належного статусу у вітчизняній науці. Такий стан зумовлений різними дослідницькими підходами до проблем вільного часу студентів, серед яких можна визначити наступні: економічний, філософсько-соціологічний, педагогічний соціально-психологічний.

Для економістів вільний час студентів – це фактор розширеного відтворення підготовки сучасного спеціаліста високої кваліфікації. Звісно, у вільний час діяльність студентів розглядалась як така, що позбавлена безпосереднього економічного характеру. Тому увага зверталася на зворотню дію вільного часу як засіб підвищення ефективності навчальної діяльності з точки зору підготовки майбутніх спеціалістів [19].

Філософсько-соціологічний підхід характеризувався з'ясуванням соціальної спрямованості вільного часу студентів, його структури та основних функцій у процесі всебічного розвитку молодшої людини. Особливу роль для соціологів мало визначення структури вільного часу, об'єктивних та суб'єктивних факторів, що впливають на його зміст та характер використання [22].

У соціально-психологічних дослідженнях основна увага зверталася на відношення особистості до своєї діяльності та розподіл останньої на самоцінну і таку, що стимулюється потребою у досягненні зовнішніх цілей [24].

Педагогічний підхід репрезентований потужним арсеналом наукових досліджень, присвячених проблемам виховання студентів у позанавчальний час. Але часто-густо, визнаючи цілі та основні напрямки виховання, а також методи, форми і засоби впливу на студентів у позанавчальній, позааудиторній виховній роботі, дослідники не урахували основних характеристик темпоральних категорій: об'єму, структури та функцій вільного часу студентів, сутності вільної діяльності [47].

Важливою умовою оптимальної адаптації, наступної реалізації численних функцій є часовий простір життєдіяльності студентів, розуміння важливості і цінності часу, наявності умінь його раціонального використання. Суперечностей між потужним потенціалом вільного часу та його носієм (групою, особистістю) існує чимало. Спрямованість вільного часу на всебічний розвиток людини обумовлює необхідність розглянути його можливості та причини їх недостатньої реалізації як соціально-педагогічну проблему: незважаючи на набуття більшістю студентів психофізіологічного статусу дорослості, багатьом з них бракує життєвого досвіду, критичного ставлення до своїх вчинків, відповідальності за прийняті рішення.

Визначення педагогічної сутності вільного часу студентів, на наш погляд, доцільно прослідкувати в дефініціях поняття “вільний час студентів”, характеристиках його структури та функцій, що містяться в наукових дослідженнях. Хоча в деяких роботах темпоральну категорію вільного часу зовсім ігнорують, або ототожнюють вільний час із дозвіллям, посилаючись на їх синонімічність. Саме з цієї причини Пішун С.Г. визначає педагогічну сутність вільного часу як “дозвілля, що використовується для відпочинку та розваг” [35, 238]. Цю думку підтримує в своїй роботі Белецька І.В.: “Під дозвіллям розуміється та частина часу студентів, що залишається від навчання, технічної творчості, громадської роботи і використовується для естетичного і фізичного розвитку особистості, її відпочинку”. Автор упевнена, що саме така дефініція дозвілля відповідає педагогічній спрямованості вільного часу, хоча самі поняття вільного часу і дозвілля ототожнюються, а такі види діяльності, як технічна творчість, громадська робота “частково включені до навчального часу студентів” [6, 27].

Більш конкретнішу, на наш погляд, дефініцію вільного часу студентів надає в своїй роботі Піддубний В.А.. Він визначає його як “частину позанавчального часу, що за своєю сутністю і змістом заповнюється науково-пізнавальною, професійною, громадською, культурною діяльністю та активним відпочинком, в процесі яких формується кваліфікований, ідейний,

соціально-активний спеціаліст з вищою освітою” [1, 14]. Такий підхід дає можливість визначити місце вільного часу студентів як складового елементу позанавчального часу в загальному бюджеті, назвати основні види діяльності студентів у вільний час, окреслити зв'язок вільного часу з навчальним і, нарешті, розкрити результат – формування спеціаліста з вищою освітою.

Деякі інші акценти у визначенні психологічної суті вільного часу розставлені в наукових дослідженнях. Визнаючи той факт, що сфера вільного часу відіграє дуже важливу роль в житті суспільства, Воловик А. підкреслює таку його характеристику, як можливість використовувати цей часовий простір за власним бажанням на деякі види відпочинку, розваги, на розвиток інтелектуальних і фізичних здібностей. Розподіл вільного часу на час дозвілля і “більш піднесеної діяльності” свідчить про існування різних способів та рівнів діяльності [11, 13-14]. Тобто, учені вважають, що вільний час лише тоді може бути фактором розвитку особистості, коли його основою буде саме вільна діяльність, що обумовлена самовизначеністю індивіда у відповідності з його можливостями, бажаннями, потребами.

Як педагогічну проблему розглядає вільний час учнівської молоді Донцов А.В. [12]. Він акцентує увагу на відмінностях обсягів і характеристик використання вільного часу різними категоріями учнів. Деякі з них його практично не має, інші мають стільки вільного часу, що не знають, куди його подіти. Дослідник робить висновок про необхідність соціального контролю за сферою вільного часу учнівської молоді, а також про характер управління діяльністю у вільний час: воно повинно бути спрямоване не стільки на зовнішні форми її організації, скільки на самозмістовність занять та заходів, на їх виховну доцільність та дієвість. Керувати вільним часом молоді, стверджує автор, означає постійно розвивати її творчий потенціал, виявляти суспільно-корисні інтереси, співдіяти їх реалізації у різних формах життєдіяльності. Капська А.Й. визначає три головні умови ефективного вирішення цієї проблеми: своєчасно залучати учнівську молодь до колективних форм дозвілля; суспільно-корисна змістовність вільного часу;

самодіяльність молоді в організації вільного часу. Автор проголошує, що управління вільним часом молодих людей означає не зазіхання на їх особистісну свободу, а надання максимальних можливостей для культурного розвитку та самореалізації [18, 92].

Загальні аспекти виховної роботи розглядали Бех І.Д., Донцов А.В., Карпенчук С.Г., Кудін В.А., Лисенко Л.В., Язвінська О.М. та інші. Аналіз багатьох досліджень з проблематики організації виховної роботи із студентами у позанавчальний час дає можливість зробити висновок про ототожнення деякими ученими понять “позанавчальна діяльність студентів” та “позанавчальна виховна робота із студентами”. Бо коли Бех І.Д., розглядає позанавчальну діяльність студентів як “одну з підсистем цілісного педагогічного процесу, який забезпечує професійно-особистісний розвиток та саморозвиток” майбутнього спеціаліста [4, 13], то, на наш погляд, дослідник має на увазі саме позанавчальну виховну роботу, яку Язвінська О.М. цілком логічно розглядає “як підсистему виховної роботи у вищому закладі освіти, зміст і організаційні форми якої зумовлені специфікою професійної підготовки майбутнього фахівця”. Але, незважаючи на плутанину у визначені понять “вільний час студентів”, “позанавчальна діяльність студентів”, “позанавчальна виховна робота у вищому закладі освіти”, всі дослідники солідарні у спрямованості діяльності студентів у вільний час на всебічний розвиток їх особистостей, що й становить його педагогічну сутність.

Деякі дослідники уявляють собі універсальну модель загального фонду часу життєдіяльності студентів у вигляді переліку різноманітних видів діяльності. Інші намагаються класифікувати загальні витрати часу за ступенем раціональності його використання студентами вузів різних профілів з обґрунтуванням визначених відмінностей. Найбільш поширеною структурою часового простору життєдіяльності студентів визнана структура, що складається з двох основних частин: навчального та позанавчального часу

[47]. В свою чергу позанавчальний час розподіляється на чотири основні групи:

- час, пов'язаний з навчанням (пересування до місця занять, обслуговування в бібліотеці, гардеробі тощо);
- час, що витрачається на різні домашні справи та інші побутові потреби;
- час, пов'язаний із задоволенням фізіологічних потреб (сон, їжа, догляд за собою);
- вільний час.

В своєму дослідженні всі часові витрати перших трьох груп ми вважали за доцільне об'єднати, оскільки всі вони мають спільну характеристику необхідності. Тому і назву цієї узагальненої групи ми визначили як "необхідний час". На наш погляд, це дозволить зацентрувати увагу саме на особливостях як позанавчального часу студентів взагалі, так і їх вільного часу зокрема.

Аналогічні суперечливі підходи існують в науковій літературі відносно структури самого вільного часу студентів, а саме спроби відобразити її засобом переліку різних видів діяльності студентів і намаганням згрупувати ці види діяльності за домінуючою ознакою їх впливу на розвиток особистості.

Так, Лисенко Л.В. вважає, що структура вільного часу складається з декількох груп, а саме: діяльності, пов'язаної з освоєнням соціальної інформації (читання, відвідування театрів, виставок, перегляд телепрограм, кінофільмів, спілкування з мистецтвом тощо); діяльності, пов'язаної із соціальним спілкуванням (бесіди, зустрічі, обговорення, прогулянки, громадська діяльність); індивідуальне проведення часу (аматорські заняття, пасивний відпочинок, прогулянки тощо); спорт як особливий вид діяльності у вільний час, поєднуючий як функцію соціального спілкування, так і свої специфічні функції [27, 16].

Деякі дослідники основою визначення структури вільного часу студента вважають спосіб регулювання і тому поділяють його на “дозвілля, що регулюється суспільством, і час, регульований самою людиною” [32]. До видів діяльності, що регулюються суспільством, автори відносять громадсько-політичну діяльність, підвищення освітнього та культурного рівня, художню самодіяльність, участь в спортивних секціях та клубах за інтересами. До підсистеми занять, що регулюються особистістю, віднесені читання літератури, перегляд телепрограм, слухання музики, творча аматорська діяльність, самоосвіта та утворення культурних цінностей, сімейне та позасімейне спілкування, пасивний відпочинок тощо.

Така класифікація видів діяльності студентів у вільній час, незважаючи на важливість регулятивної функції як її основи, унеможливорює визначення домінуючих видів заняття їх виховного впливу на особистість. Тому більш прийнятною ми вважаємо іншу позицію визначення структури вільного часу студентів, визнаною великою групою авторів наукових досліджень.

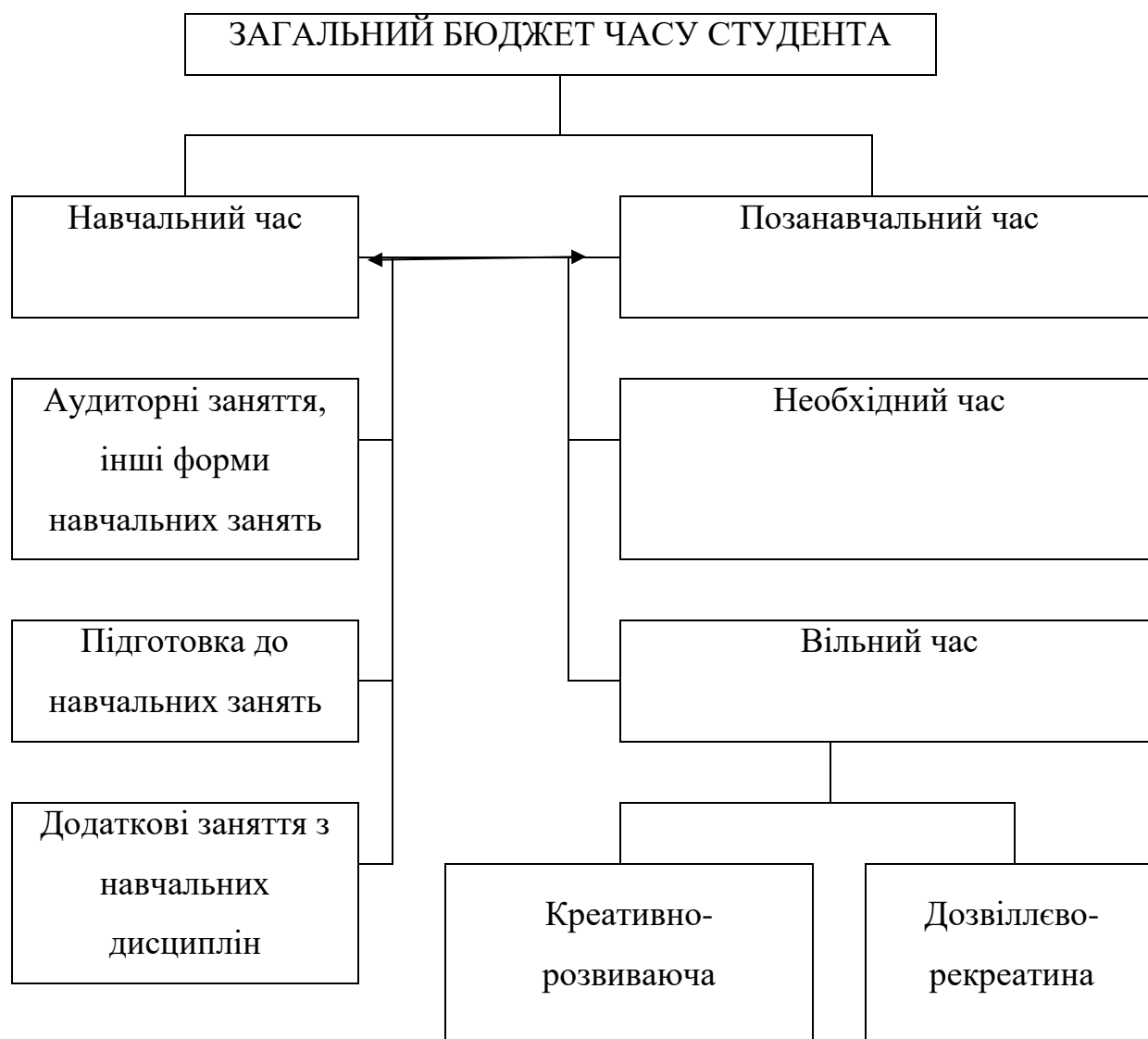
Згідно основним соціальним функціям вільного часу, обумовленим його педагогічною сутністю – спрямованістю на всебічний розвиток особистості, вільний час студентів за своєю структурою складається з двох компонентів: часу дозвілля і часу “більш піднесеної діяльності” [7]. Вважається, що дозвілля – це час, не зайнятий навчанням чи роботою, що використовується студентами за їх інтересами і виконуючий в основному функцію відтворення. Час дозвілля визначається більш високою ступінню особистого волевиявлення. Це свого роду діяльність “на себе”, в якій студенти активно чи пасивно відпочивають і, розважаючись, опановують духовні цінності. Піднесена діяльність найбільш яскраво проявляється у підвищенні загальних та професійних знань, в художній та технічній творчості, активній громадській роботі, в спортивній діяльності. На відміну від дозвілля саме тут студент виконує роль соціально-активного суб’єкта пізнання і дії [7, 113]. Відтак вільночасову діяльність студента логічно

розділити на дві взаємопов'язані складові: дозвіллево-рекреативну та креативно-розвиваючу.

На підставі викладеного ми можемо визначити місце вільного часу в загальній структурі часового фонду життєдіяльності студентів (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

Структура часового бюджету студента та його вільного часу

Враховуючи відносну їх самостійність і специфічність, ми поділяємо точку зору тих дослідників, які вважають недоцільним ототожнення понять “вільний час” і “дозвілля”, а разом з тим й вживання у вітчизняній науковій літературі терміну “дозвіллева діяльність”, яким узагальнюється будь-яка діяльність студентів у вільний час. В нашому дослідженні ми вважаємо доцільним вживати наступні визначення:

- вільночасова діяльність (як спрощений, узагальнений вигляд поняття “культурно-дозвіллева діяльність”) – це діяльність студентів у сфері вільного часу, яка становить собою один з найважливіших засобів

реалізації сутнісних сил людини та удосконалення соціально-культурного середовища, що її оточує. Вільночасова діяльність поєднує процеси споглядання, пізнання, перетворення, оцінки і відбувається у формі спілкування. Завдяки вільночасовій діяльності найбільш повно реалізуються здібності, індивідуальні особливості особистості, формуються оцінювальне відношення до світу, система ціннісних орієнтацій. В процесі вільночасової діяльності відбувається формування особистісних якостей молодшої людини, поступово утворюється внутрішній механізм саморегуляції особистості, здійснюється засвоєння і передача моральних та естетичних цінностей;

- дозвіллево-рекреативна діяльність – сукупність видів діяльності студентів, пов’язаних головним чином із задоволенням культурних потреб відтворюючого характеру (різні види відпочинку, розваг, споживання духовних цінностей). Дозвіллева діяльність – атрибут дозвілля, структурного компоненту вільного часу студентів;

- креативно-розвиваюча діяльність – це сукупність занять, які мають інтенсивний вплив на процес всебічного розвитку особистості (соціально-культурна, наукова, технічна творчість, суспільно-корисна діяльність, самоосвіта тощо).

Безумовно, одні й ті ж види діяльності виконують як функцію відтворення так і розвитку. І хоча межі поміж ними дуже умовні, вони за своєю педагогічною суттю принципово не співпадають один з другим.

Кожному з елементів структури у конкретній дії притаманні характеристики або відпочинку та відтворення сил, або розвитку особистості. Природно, що педагогічна сутність вільного часу студентів за таким розмежуванням не змінюється, обидві складові частини необхідні для розвитку людини, як креативно-розвиваюча діяльність так, і дозвіллево-креативна, діалектично взаємодіють і гармонійно доповнюють одна одну. Особливі риси вільного часу конкретної групи проявляються його змістом, який обумовлюється специфічними рисами конкретної соціальної групи, в тому числі такої, як студентство.

1.2. Студентство як особлива соціальна група

Термін «студентство» позначає власне студентів як соціально-демографічну групу, що характеризується певною чисельністю, статевовіковою структурою, територіальним розподілом і т.д.; певне суспільне становище, роль і статус; особливу фазу, стадію соціалізації (студентські роки), що проходить значна частина молоді і яка характеризується певними соціально-психологічними особливостями.

Особливі характеристики студентства як специфічної соціальної групи суспільства розкриті в роботах Ільїн В.В., Кіпень В., Кудін В.А. та інших.

В цих роботах визначається, що студентство формується з неоднорідної за характером, звичками, культурним та освітнім рівнях молоді. Дуже різним буває її життєвий досвід та стан матеріального забезпечення. Бо ж студентами стають і молоді працівники, і демобілізовані з військової служби, і випускники шкіл. До студентства приєднуються мешканці віддалених сіл, районів і мешканці великих міст. Кожний з них є носієм особливостей навчання і виховання, притаманних шкільним колективам, де вони навчалися, традицій і своєрідності відносин тих об'єднань, в яких працювали чи служили. Важливу роль відіграє також сімейне середовище, в якому відбулося соціальне становлення майбутніх студентів. Взагалі, за

своїми соціально-демографічними характеристиками студентство розглядають як частину молоді, більшість рис образу життя та уподобань якої властиві студентам вищих закладів освіти.

Основний сенс студентства визначають у підготовці до активної висококваліфікованої трудової діяльності в сфері матеріального і духовного виробництва, засвоєнні знань та професійних вимог до спеціалістів [78, 659]. Отже, сутність студентства як особливої соціальної групи полягає в тому, що воно, не приймаючи безпосередньої участі у створенні суспільного продукту, готується до висококваліфікованої праці.

Від інших груп молоді студентство відрізняється своєю головною функцією – поповненням лав інтелігенції, її найбільш кваліфікованих верств. На відміну від інших груп учнівської молоді, студенти фактично і за віком, і за правовим статусом, і за рівнем інтелектуального та фізичного розвитку належать до дорослого населення. Хоч їх професійний і соціальний стан як працівників кваліфікованої розумової праці поки що не реалізований, але він вже достатньо чітко визначався як безпосередня перспектива [27]. Цілеспрямована діяльність студентів на досягнення своєї мети – отримання вищої освіти, потужний потенціал вищих навчальних закладів по згуртуванню, об'єднанню студентської молоді дозволяють зробити роки навчання (а це, як правило, 4-6 років) дуже вагомими для розвитку особистості студентства. За визначенням, студентські роки – це “період найбільш активного розвитку моральних та естетичних почуттів, становлення і оволодіння повним комплексом соціальних функцій дорослої людини [31, 37]. Саме в цей період студенти знайомляться з досягненнями науковців, зустрічаються з найбільш компетентними фахівцями своєї майбутньої професії: у них активно формується соціальний та професійний досвід, загальна культура особистості. Цьому сприяє своєрідність студентського життя, особливий характер вузівської праці, пізнання, спілкування, організації життєдіяльності студентів.

Незважаючи на різницю свого соціального походження й, отже, матеріальних можливостей, студентство пов'язане спільною діяльністю й утворює у цьому смислі певну соціально-професійну групу. Загальна діяльність у сполученні з територіальним зосередженням породжує в студентства відому спільність інтересів, групову самосвідомість, специфічну субкультуру й спосіб життя, причому це доповнюється й підсилюється віковою однорідністю, якої не мають інші соціально-професійні групи. Соціально-психологічна спільність об'єктивується й закріплюється діяльністю цілого ряду політичних, культосвітніх, спортивних і побутових студентських організацій.

Студентство не посідає самостійного місця в системі виробництва, студентський статус є свідомо тимчасовим, а суспільне становище студентства і його специфічні проблеми визначаються характером суспільного ладу й конкретизуються залежно від рівня соціально-економічного й культурного розвитку країни, включаючи й національні особливості системи вищої освіти.

Для представників студентства підготовка до майбутньої діяльності в обраній сфері матеріального або духовного виробництва є головним, хоча й не єдиним заняттям. Як соціальна група, студентство є об'єднанням молодих людей з певними соціально значимими устремліннями й завданнями. Разом з тим студентство, являючи собою специфічну групу учнівської молоді, має властивими тільки їй особливостями.

К числу специфічних особливостей студентства варто віднести ще кілька типових рис. Насамперед таку, як соціальний престиж. Як відзначалося вище, студентство є найбільш підготовленою, освіченою частиною молоді, що, безсумнівно, висуває його в число передових груп молоді. Це у свою чергу визначає формування специфічних рис психології студентського віку.

Прагнучи завершити навчання у вузі й у такий спосіб реалізувати свою мрію про одержання вищої освіти, більшість студентів усвідомлюють, що вуз є одним із засобів соціального просування молоді, а це служить об'єктивною передумовою, що формує психологію соціального просування.

Спільність цілей в одержанні вищої освіти, єдиний характер праці - навчання, спосіб життя, активна участь у суспільних справах вузу сприяє виробленню в студентства згуртованості. Це виявляється в різноманітті форм колективістської діяльності студентів.

Іншою важливою особливістю є те, що активна взаємодія з різними соціальними інститутами суспільства, а також специфіка навчання у вузі приводять студентство до великої можливості спілкування. Соціально значимою рисою студентства є також напружений пошук сенсу життя, прагнення до нових ідей і прогресивних перетворень у суспільстві. Ці прагнення є позитивним чинником. Однак у силу недостатності життєвого (соціального) досвіду, поверхні в оцінці ряду явищ життя, деякі студенти від справедливої критики недоліків можуть переходити до бездумного критицизму.

Людина в своєму розвитку проходить кілька вікових етапів. Кожен з них характеризується певними психічними функціями та ступінню розвитку особистих якостей. Поступове формування інтелектуальної, логічної пам'яті, уваги перетворює всю поведінку людини. Студентський вік, як і будь-яка інша стадія життєвого циклу людини, має свою неповторну специфіку.

Так, якщо розглядати студента як людину певного віку, то для нього будуть характерні найменші величини латентного періоду реакцій на прості, комбіновані і словесні сигнали, найбільша пластичність в утворенні складних психомоторних та інших навичок. По відношенню з іншими віковими періодами в юнацькому віці спостерігається найбільша швидкість оперативної пам'яті і переключення уваги, рішення вербально-логічних задач і т.д. Таким чином, студентський вік характеризується досягненням

найвищих, “вершинних” результатів, які базуються на всіх попередніх процесах біологічного, психологічного, соціального розвитку.

Якщо ж вивчати студента як особистість, то вік 18-21 років – це період найбільшого розвитку моральних і естетичних почуттів, становлення і стабілізації характеру і, що особливо важливо, оволодіння повним комплексом соціальних ролей дорослої людини: громадянських, професійно-трудових та ін. З цим періодом зв’язано початок “економічної активності”, під якою демографи розуміють включення людини в самостійну виробничу діяльність, початок трудової біографії та створення своєї сім’ї. Перетворення мотивації, усієї системи ціннісних орієнтацій, з одного боку, інтенсивне формування спеціальних здібностей у зв’язку з професіоналізацією – з іншого, виділяють цей вік в якості центрального періоду становлення характеру і інтелекту. Це час спортивних рекордів, початок художніх, технічних і наукових досягнень [45].

Час навчання у вузі співпадає з другим періодом юності або першим періодом зрілості, який відрізняється складністю становлення особистих рис. Характерною рисою морального розвитку в цьому віці є посилення свідомих мотивів поведінки. Помітно закріплюються ті якості, яких не вистачало в повній мірі в старших класах – цілеспрямованість, рішучість, самостійність, ініціатива, вміння володіти собою. Підвищується інтерес до моральних проблем (мета та образ життя, зобов’язання, любов, вірність і т.д.).

Юність – пора самоаналізу і самооцінок. Самооцінка здійснюється шляхом порівняння ідеального “я” з реальним. Але ідеальне “я” ще не вивірено і може бути випадковим, а реальне “я” ще всебічно не оцінено самою особистістю. Це об’єктивне протиріччя в розвитку особистості молодшої людини може визвати у нього внутрішню невпевненість у собі і супроводжується інколи зовнішньою агресивністю, розв’язаністю [36, 142].

Факт вступу у ВНЗ зміцнює віру молодшої людини в свої сили і здібності, породжує надію на цікаве життя. Разом з тим на 2-му і 3-му курсах нерідко встає питання про правильність вибору вузу, спеціальності, професії.

До закінчення 3-го курсу повністю вирішується питання про професіональне самовизначення. Однак буває, що в цей час приймаються рішення в майбутньому не працювати по спеціальності. Нерідко професійний вибір людини визначають випадкові фактори.

Вища освіта здійснює величезний вплив на психіку людини. За період навчання у вузі, при наявності сприятливих умов у студентів відбувається розвиток всіх рівнів психіки.

Психологом Яковенко А. були відзначені наступні протиріччя, властиві студентському віку [48]:

1. Соціально-психологічні. Це протиріччя між розквітом інтелектуальних і фізичних сил студента й жорстким лімітом часу, економічних можливостей для задоволення потреб, що збільшилися.

2. Між прагненням до самостійності у відборі знань і досить твердими формами й методами підготовки фахівця певного профілю. Це протиріччя дидактичного характеру, воно може вести до незадоволеності студентів і викладачів результатами навчального процесу.

3. Величезна кількість інформації, що надходить через різні канали, розширює знання студентів і разом з тим велика кількість цієї інформації при відсутності достатнього часу, а часом і бажання на її уявну переробку може вести до відомої поверхні в знаннях і мислення й вимагає спеціальної роботи викладачів по поглибленню як знань, так й умінь й інтересів студентів у цілому.

Юнацький вік - це період найбільш інтенсивного дозрівання особистості. У цей час починається перехід від дитинства до зрілої й відповідальної позиції дорослої людини [4].

Положення про те, що основним критерієм соціальної зрілості виступає досягнення економічної самостійності, придбання стабільної професії, є ще не достатнім. Формування соціальної зрілості - це багатомірний процес поступового включення молоді в соціальне життя: закінчення освіти, придбання стабільної професії, трудова активність, можливості виконувати

організаторські й керівні функції, виконання військового обов'язку, наявність політичних прав, відповідальність перед законом, можливість укладати шлюб і виховувати дітей і т.д.

Це один із завершальних етапів процесу формування особистості, у ході якого індивід, засвоюючи соціальний досвід, здобуває відповідні соціальні якості й підготовляється до вступу в суспільне життя в якості його активної сили. Досягнення соціальної зрілості особистості є показник її здатності виконувати в суспільстві необхідні соціальні функції. Соціальна зрілість - це головна стадія людського життя, що включає в себе період найбільш активної трудової й суспільно-політичної діяльності, стадія максимального прояву творчої активності особистості.

Розкриваючи соціальний обличчя студентства, варто враховувати й глибокі зміни, що відбулися в самому суспільстві: трансформацію його основних інститутів, стратифікаційних характеристик, основних цінностей. Всі ці процеси (і в суспільстві в цілому, і у вищій школі) по-своєму переломлюються в життєдіяльності студентства. Змінюються взаємини студентів з державою (незатребуваність багатьох спеціальностей, відсутність обов'язкового розподілу й «відпрацьовувань» після закінчення вузу й т.д.), з викладачами, з батьками. Це приводить до того, що сучасне студентство стає усе більше різномірним.

1.3. Педагогічний потенціал вільного часу студентів та культура його використання.

Специфічні риси студентства, його чутливість до соціалізуючих факторів формування соціального та культурного досвіду вимагає уважного вивчення всіх сфер життєдіяльності студентів, особливо сфери вільного часу, його впливу на всебічний розвиток майбутніх спеціалістів.

Методологічною основою визначення педагогічного потенціалу вільного часу студентів слугувало визначене всіма дослідниками положення,

що вільний час – це простір свободної діяльності людини, це час вільного її розвитку. Тобто, свободна діяльність як сутність вільного часу є мірою соціальної активності людини. Вільний час утворює простір для реалізації і розвитку сутнісних сил індивіда як самоцілі, а якщо конкретніше, свободна діяльність у вільний час відкриває безмежний простір для всебічного розвитку кожної людини.

Саме ця спрямованість вільного часу на всебічний розвиток особистості обумовлює його сутність й педагогічний потенціал, в якому зконцентровані наступні можливості. По-перше, це можливість мати вільний час, позбавлений вимог і характеристик навчальної необхідної діяльності. Об'єктивна можливість мати в своєму розпорядженні вільний час у скритому вигляді концентрує таку важливу рису, як самоцінність використання часу, яку індивід відчуває як свободну діяльність. Саме такий час, позбавлений необхідної регламентації, й визначає головну мету діяльності, тобто процесуальний характер вільночасової (культурно-дозвіллевої) діяльності сприймається як основна цінність. Але ця діяльність не обмежується позитивною оцінкою тільки для особистості, тому що вона, безумовно, має цінність “і для інших”, оскільки сприяє всебічному розвитку особистості. По-друге, вільний час передбачає свободу вибору занять за власним бажанням. Цей вибір значно більший ніж в інших сферах життєдіяльності студентів, тому що позбавлений правової, технологічної та соціальної регламентації, якою позначаються навчальний та позанавчальний час. По-третє, - це зміна видів діяльності у вільний час, взаємозамінність занять, їх вільне чергування і послідовність. Ця можливість забезпечує пошук різних форм самореалізації, потребу у зміні емоційно-духовних станів, фізичної та інтелектуальної напруги студентів. І, нарешті, ще одна, узагальнююча, інтегративна характеристика потенціалу вільного часу – безпосередня спрямованість вільночасової (культурно-дозвіллевої) діяльності на розвиток молоді особистості.

Актуалізація цих основних складових, “потаємних” можливостей вільного часу відбувається за певних умов шляхом упорядкованої сукупності видів діяльності та занять, які становлять зміст вільного часу студентів. Внутрішня сутність (потенціал) вільного часу та зовнішні форми його реалізації (зміст) безпосередньо впливають на його структуру і функції. Найбільш визнаною і поширеною в науковій літературі є структура вільного часу, яка складається з двох його основних компонентів: “дозвілля” і “більш піднесеної діяльності”. Дозвілля – це сукупність занять, спрямованих на задоволення культурних потреб відтворюючого характеру (різні види відпочинку, розваги, споживання культурних цінностей). Дозвілля – своєрідний соціальний спосіб регенерації сил людини. Більш піднесена діяльність – це сукупність видів діяльності як самоцілі, що найбільш інтенсивно впливають на процес розвитку особистості. Це різноманітні види творчості, науково-дослідна, громадська робота, самоосвіта, виховання дітей тощо.

Актуалізація потенційних можливостей вільного часу здійснюється через його численні функції. Основними соціальними функціями вільного часу вважаються розвиваюча та рекреативна.

Вільний час студентів можна охарактеризувати як поліфункціональну систему. В дослідженнях пропонуються різноманітні набори. В роботах одних авторів основною функцією вільного часу визнається економічна (внаслідок свого впливу на виробничі успіхи), а підсилюють її політична, моральна, естетична тощо [49, 37]. В деяких роботах в якості основних визначається ціла лінія функцій – розвиваюча, регулятивна, інтегративна, компенсаторна, діагностична, відволікаюча тощо. Але абсолютна більшість учених наділяє статусом головних дві функції: розвиваючу і компенсаторну (рекреаційну), які безпосередньо відповідають основним компонентам структури вільного часу – піднесеної (творчій) діяльності та дозвіллю.

Систему функціонування вільного часу студентів складається з декількох рівнів. Основний складають розвиваюча і компенсаторна функції, їм підпорядковані комунікативна, регулятивна, орієнтаційна тощо.

Розвиваюча функція будується на методологічному положенні, що визначає вільний час як простір всебічного розвитку особистості. Метою цієї функції є спрямованість на розвиток сутнісних сил людини. [33, 72].

Компенсаторна функція виконує важливу роль в реалізації потенціалу вільного часу студентів. Саме вона відволікає індивіда чи якусь тимчасову групу студентів від участі в напружених формах інтелектуальної діяльності для того, щоб відпочити і отримати емоційну розрядку.

Орієнтаційна функція вільного часу детермінована прагненням студентів до визначення свого місця в житті, його різних сферах. Тому в цій функції можуть бути визначені декілька аспектів: соціальна орієнтація, професійна орієнтація, політична, художня тощо.

Комунікативна функція з позиції її педагогічної значущості є однією з найбільш складних. Вона проявляється і в суто специфічних формах реалізації, а також підсилює інші функції, органічно поєднуючись з ними. Реалізація цієї функцією педагогічного потенціалу вільного часу студентів обумовлена типом комунікацій у міському середовищі, умовами значної диференціації типів діяльності та способу життя. В умовах соціального оточення більш інтенсивно проявляються і формуються здібності особистості. В акті комунікації повніше розкриваються психічні якості, духовний світ особистості. Прагнення до спілкування з ровесниками обумовлене потребою молоді в емоційних контактах, утворенні свого кола стосунків, пошуках друзів, коханої людини. Поруч з традиційними формами спілкування завдяки впровадженню нових інформаційних та комунікативних технологій набувають поширення нові форми спілкування через систему електронної мережі між людьми незалежно від місця проживання.

На регулятивну функцію покладається важливе завдання забезпечення оптимальних пропорцій різних видів діяльності в загальній структурі вільного часу студентів. Особливими характеристиками цієї функції визначаються її об'єктивні та суб'єктивні основи з пріоритетом останніх. Зовнішній прояв цієї суб'єктивності полягає в тому, що реалізація вільного часу здійснюється самими студентами на основі їх особистого і вільного вибору. Внутрішнім проявом суб'єктивності слугує система цінностей особистості, на підставі якої вона свідомо чи позасвідомо формулює цілі використання вільного часу й приймає конкретні рішення з метою їх досягнення. Одним з найбільш важливих способів соціального регулювання є стимулювання, яке деякі дослідники намагаються виокремити в самостійну функцію. Вияв і ефективне використання стимулюючих факторів в раціональній організації вільного часу студентів стає важливою педагогічною справою суб'єктів навчально-виховного процесу.

Активно сприяє реалізації педагогічного потенціалу вільного часу студентів його ігрова функція. Саме в ігровому виді культурної діяльності людина найчастіше позбавляється природної залежності і здатна виступати як утворюючий суб'єкт поза будь-якого примусу, бо в грі відбувається найбільш суттєвий прояв людської сутності.

Художньо-соціалізуюча функція введена нами на підставі значного впливу художньої інформації та художньо-творчої діяльності на розвиток особистості, її художнього світу. Постійне збільшення обсягу художньої інформації обумовлює формування культурного потенціалу студентів переважно за рахунок спілкування останніх з мистецтвом, їх участі у творчих художніх колективах, самостійних аматорських занять. Мистецтво стає потужним каналом художньої соціалізації значної частини студентів, основною формою якої найчастіше визначається самостійна, ініціативна.

Ось такі, на наш погляд, основні виховні можливості, педагогічні функції вільного часу студентів. Функції, які мають не стільки організаційну, скільки виховну, педагогічну спрямованість на досягнення мети – всебічний

розвиток особистості. Безумовно, в реальному житті, в практичній діяльності усі педагогічні функції вільного часу студентів проявляються у нерозривній єдності, взаємно доповнюють одна одну. Будь-який вид діяльності студента є одночасно виявленням декількох з них.

Педагогічний потенціал вільного часу, обумовлений сутністю, змістом, структурою і функціями, вимагає певних умов своєї оптимальної реалізації. Серед цих умов чи не найважливішою, на наш погляд, є культура вільного часу студентів.

Визначення поняття “культура вільного часу” обумовлено розумінням сутності культури взагалі (існує більше 360 визначень поняття “культура”) [33, 26]. Не маючи можливості звернутися навіть до оглядового аналізу різноманітних підходів визначення та тлумачення такого феномену, як культура, зауважимо, що в своєму дослідженні ми використовуємо визначення культури, яке міститься в роботах багатьох дослідників С.М. Іконнікової, М.С. Кагана, та інших. Відповідно їх трактуванню, культура є мірою і способом реалізації сутнісних сил людини в соціальній діяльності, способом організації та розвитку людської життєдіяльності, втілений в продуктах матеріальної і духовної праці, в системі соціальних норм, в духовних цінностях.

Отже, феномен культури пов’язаний з поняттям “розвиток”, її сутністю вважається процес людинотворення, тому що важливим продуктом культури є сама людина [17, 86], тобто, можна дійти висновку, що культура – це якісний показник діяльності.

Ці основні положення були використані дослідниками при визначенні поняття “культура вільного часу”, яке у різних авторів набуває значної варіативності. Наприклад, Аза Л.О. визначає культуру вільного часу як “культуру особистості, яка проявляється в уміннях зберігати час, регулювати тривалість тої чи іншої діяльності, дотримуватись часових пропорцій, визначеного ритму, що, безумовно, відбивається на структурі вільного часу” [1, 14]. Основними складовими компонентами структури автор називає

“дозвілля” і “більш піднесену діяльність”, отже, вбачає основним завданням дотримання співвідношення занять цих двох структурних елементів. Цю думку поділяє С.В. Кузьмін, який розглядає культуру вільного часу як фактор соціалізації особистості. Розглядаючи основні структурні елементи вільного часу: дозвілля і більш піднесену діяльність, автор у своєму дослідженні визначає кількісні та якісні характеристики культури його використання. До кількісних він відносить обсяг та структуру, а до якісних – зміст і сутність вільного часу. Критеріями культури вільного часу автор визнає усталеність, повторюваність тих чи інших видів занять у вільний час; спосіб і форму дозвіллевої діяльності; цільову спрямованість і мотивування занять; рівень власної вибіркової активності і творчої особистості. Вітчизняний дослідник В.М. Піча визначає культуру вільного часу як спосіб опанування творчим потенціалом вільного часу, реалізації та збагачення в процесі вільної діяльності основних сутнісних сил людини [33, 8]. Акцентуючи увагу на тому, що основою культури вільного часу є усвідомлена вільна діяльність, яка духовно і фізично розвиває особистість, автор зауважує, що культура вільного часу – це проблема його змісту, засіб та міра його якісного освоєння з точки зору реалізації і збагачення людських сутнісних сил. Культура вільного часу передбачає: розвинутість його структури, що обумовлено кількістю її елементів і домінуючою роллю тих з них, які мають найбільш розвиваючий характер; оптимальне співвідношення елементів його структури; визначену послідовність і тривалість видів діяльності, їх періодичність, ритм, насиченість, інтенсивність на даному відрізку часу; міру співвідношення рекреаційної та розвиваючої функцій вільного часу, активних і пасивних форм споживання духовних цінностей, спілкування та творчої діяльності тощо [43, 63].

З іншої точки зору визначає культуру вільного часу Петрова І. В.. Культуру дозвілля автор розуміє як спосіб організації, форму матеріально-технічного забезпечення і нормативно-ціннісної регуляції дозвілля, а також як змістовне багатство вільної життєдіяльності, ступінь розвинутості,

реалізації гармонії родових та індивідуальних потенцій людини [32]. Великого значення надавав вивченню особливостей культури використання вільного часу Піддубний В.А., який, до речі, ввів це поняття до наукової термінології. Учений визначає, що культура використання вільного часу є нічим іншим, як включення до практики найбільш раціональних навичок, традицій, а також науково-обґрунтованих теоретичних розробок часової організації людської діяльності, спрямованих на оптимальне регулювання фонду часу суспільства [1, 26].

Відповідно меті і завданням нашого дослідження, ми розглядаємо культуру вільного часу як рівень його використання. Тому важливим для нас був висновок, загальний для всіх підходів, а саме – зосередження уваги на змістовних характеристиках вільного часу студентів, тобто тих видах діяльності і заняттях, які найбільш поширені в його структурі.

Перелік таких занять і способів проведення вільного часу сьогодні налічує понад 500. Існують різні класифікації, які включають від півтора десятка до сотні певних видів діяльності. Стосовно змісту вільного часу студентів існує декілька варіантів класифікації їх занять. Досить поширеною з них вважається простий перелік видів діяльності, послідовність яких визначена за конкретним принципом (уподобання, поширеність в студентському середовищі, тривалість тощо).

Відомі також варіанти класифікацій, в яких заняття згруповані за характером діяльності, її змістом, спрямованістю. В одному з досліджень, наприклад, зміст вільного часу учнівської молоді, тобто види діяльності, надано з розподілом на чотири групи, а саме: 1) діяльність, пов'язану з освоєнням соціальної інформації (читання, відвідування театрів, виставок, перегляд телепрограм, спілкування з мистецтвом тощо); 2) діяльність, пов'язану із соціальним спілкуванням (бесіди, зустрічі, обговорення, прогулянки, громадська діяльність); 3) індивідуальне проведення часу (аматорські заняття, пасивний відпочинок, прогулянки тощо); 4) спорт як особливий вид діяльності у вільний час, в якому поєднані функції

соціального спілкування та специфічні функції [17, 91]. Обидва вищерозглянуті варіанти, на наш погляд, недостатньо відображають цільове призначення вільного часу студентів.

Наступна класифікація спочатку розподіляє весь вільний час студентів на суспільно детермінований та дозвілля, яким підпорядковані сім груп занять, об'єднаних за змістом діяльності: громадська робота; науково-дослідна робота; виховання дітей; спортивно-масова робота; культурно-естетична діяльність; комунікативно-інформаційна діяльність; відпочинок та розваги. Цей варіант більше відповідає плану виховної роботи, його основним напрямкам, але йому бракує, на наш погляд, урахування специфічних особливостей вільночасової діяльності.

В залежності від наявності в структурі і змісті вільного часу студентів занять, що відносяться до різних його структурних елементів Безклубенко С.Д. в своєму дослідженні визначив три основних типи використання вільного часу студентами, а саме: творчо-діяльний, культурно-споживчий та рекреативний. Автор характеризує типові особливості вільного часу студентів наступними рисами. Творчо-діяльний тип – найбільш раціональний. Інтенсивно впливає на розвиток особистості студента: йому притаманна участь у створенні духовних цінностей. Культурно-споживчий тип спрямований не стільки на утворення, скільки на споживання культурних цінностей. Найменш раціональним, на думку дослідника, є рекреативний тип, який передбачає використання вільного часу переважно на відпочинок та розваги. Результати дослідження дозволили автору зробити висновок, що творчо-діяльний тип використання вільного часу студентів сполучений з найбільш змістовними заняттями в культурно-споживчому та рекреативному типах вільного часу студентів, тобто, тій групі молоді, яка займається громадською, науково-дослідною роботою, художньою та технічною творчістю, різними формами самоосвіти притаманна більша активність у відвідуванні театрів, концертів, музеїв, заняттях спортом, туризмом тощо, ніж іншим студентам [3, 18]

Визнаючи значну наукову цінність даної типології, з якою ми уважно ознайомилися, все ж таки вважаємо недоречним виключення з неї занять, що мають антигромадський характер, внаслідок чого знімається дуже важлива проблема по з'ясуванню причин поширення в студентському середовищі девіантної поведінки. А проблема така існує і набуває особливої актуальності.. Отже, віддаючи належне потужному потенціалу системи вищої освіти нашої країни, її багатим традиціям позанавчальної виховної роботи із студентами, все ж таки вважаємо необхідним ні в якому разі не обминати негативних проявів у будь якій сфері життєдіяльності студентів, зокрема у сфері вільного часу.

В нашій роботі ми використовували базові положення ґрунтовного дослідження Белецька І.В., присвяченого психолого-педагогічним основам використання вільного часу [6, 27]. Його цінність полягає у визначенні понять “вільний час”, “дозвілля” і “відпочинок” з психологічних позицій. Відпочинок в цьому дослідженні розглядається автором не як вид діяльності чи їх сукупність, а як фізіолого-психологічна характеристика стану людини. Він “може здійснюватися і в складних заняттях (у визначених часових та енергетичних мережах), і в активних формах, інакше кажучи, шляхом переключення з одних занять на інші”. Дослідник визначає дозвілля як частину вільного часу, присвячену найбільш поширеним заняттям переважно рекреаційного характеру, на рівні більш чи менш пасивного відпочинку, розваг та елементарних форм просвітництва. А до піднесеної діяльності автор підходить як до діяльності, що вимагає більш високих рівнів розвитку мотивації та здібностей, а тому й більш високої кваліфікації педагогічного керівництва. Вона включає самоосвіту, громадську, наукову діяльність, різні види художньої самодіяльності і творчості і спрямована на розвиток здібностей до відтворення та утворення духовних цінностей [6, 30].

На підставі цих дефініцій, а також за ознаками характеру впливу на активність і самодіяльності особистості були визначені три основних групи занять використання вільного часу студентів, а саме: І – заняття, що активно

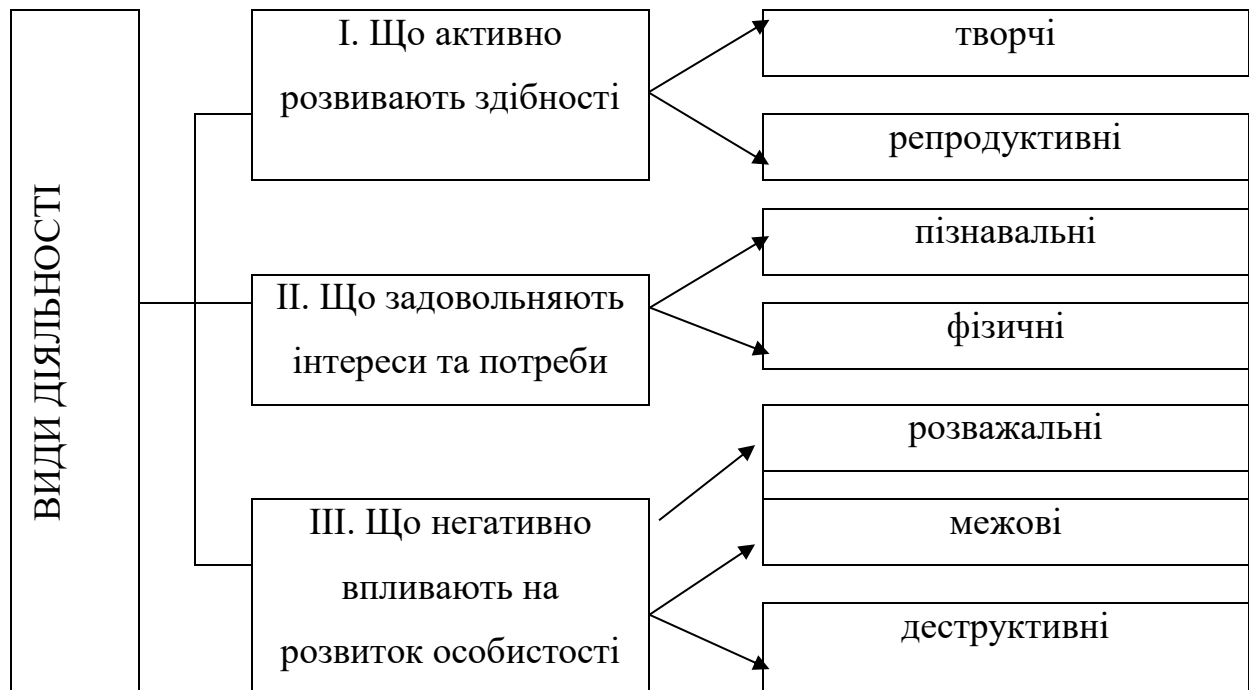
розвивають здібності і створюють можливості творчості (креативно-розвиваюча діяльність); II – заняття, які задовольняють духовні та фізичні потреби (дозвіллево-рекреативно); III – заняття межові (по відношенню до розвитку творчих та соціальних потенцій особистості) та деструктивні (антикультурні).

I групу (креативно-розвиваюча діяльність) утворили види діяльності, які розвивають здібності; вона складається з двох підгруп, одна з яких вміщує продуктивні (творчі) заняття, друга – репродуктивні з елементами творчості. До підгрупи продуктивних занять віднесені різноманітні види самодіяльної творчості. До другої – самоосвіта, громадська і політична діяльність, заняття в аматорських об'єднаннях, відправлення релігійних потреб.

II група вміщує види діяльності, які задовольняють пізнавальні, фізичні та емоційні інтереси та потреби і стимулюють відповідні види активності. Цю групу складають три підгрупи, перша з яких вміщує пізнавальні заняття (перегляд телепередач, відвідування концертів, театрів, кіно, виставок, музеїв, спортивних видовищ, тематичних вечорів, участь в різних видовищних акціях); третя підгрупа складається, в основному, із занять, які задовольняють емоційну активність (ігри, атракціони, дискотеки, вечірки тощо).

III група вміщує заняття, залишкове захоплення якими не сприяє розвитку особистості, а скоріше гальмує його; зловживання цими заняттями негативно відбивається на раціональності використання вільного часу, (лежання, ледарювання тощо) та деструктивних (хуліганство, бійка, зловживання алкоголем, наркотиками, азартні ігри та інші антикультурні заняття). Наочно такий розподіл видів діяльності та занять проілюстровано таблиця 2.2.

Рівні видів діяльності студентів у сфері вільного часу

Від того, наскільки репрезентовані в структурі вільного часу студентів заняття кожної з цих груп, у яких часових пропорціях вони реалізуються в практичній діяльності, наскільки консервативні, стійкі визначені заняття у добовому, тижневому та роковому режимах, залежить стиль використання часу кожного студента. Стиль використання часу є достатньо стійким та складним особистісним утворенням і визначається сукупністю відносно стійких показників.

Критеріями оцінки використання вільного часу повинні бути з одного боку рекреаційні характеристики, які передбачають задоволення потреб у відпочинку, сприяють відновленню розумової та фізичної активності студентів. З іншого боку – якісні характеристики змісту і структури занять, які обумовлюють гармонійність і всебічність розвитку.

Дійсно, як доведено багатьма дослідженнями, саме заняття I групи в найбільшій мірі передбачають колективну діяльність студентів, яка в свою чергу, стає своєрідним фактором підготовки до розумного індивідуального

дозвілля. Педагогічний потенціал цієї групи обумовлює їх обов'язкову наявність в будь-якій прогресивній структурі, визначає рівень раціональності стилю використання вільного часу студентів.

Так, наявність в структурах вільного часу різних видів діяльності з усіх трьох груп, що активно розвивають здібності, які задовольняють культурні потреби та інтереси, і межових (в оптимальних часових пропорціях), характеризує прогресивну структуру, в якій чітко простежується раціональне співвідношення індивідуальних та колективних форм використання вільного часу.

Структура вільного часу студентів, що складається із занять I і II або II і III груп (без деструктивних), з переваженням у ній занять II групи, визнається як проміжна.

Регресивна структура вільного часу вміщує заняття II та III груп з переважанню межових занять, а також періодичним проявом у ній занять деструктивних.

Співставлення структурних компонентів вільного часу з найбільш поширеними видами діяльності, відносної стійкості занять дозволило виявити залежність між структурою вільного часу та стилем його використання. Виходячи з того, що різні структурні утворення обумовлюють відповідні стилі використання вільного часу, у нас з'явилась можливість експериментально з'ясувати поширеність того чи іншого стилю в студентському середовищі, тобто визначити наявність типів його використання. Однак ця мета не є остаточною. Опановуючи теоретичні положення сутності вільного часу студентів, його педагогічного потенціалу та культури його використання, ми розглядаємо технологічні підходи до їх визначення як необхідний етап дослідження по виявленню та обґрунтуванню педагогічних умов формування культури вільного часу студентів.

Культура вільного часу – це складова частина загальної культури особистості, це якісна характеристика використання вільного часу, яка обумовлена стрижневими рисами духовного світу людини: її світоглядною спрямованістю, життєвою позицією.

Розглядаючи процес всебічного розвитку особистості в часовому контексті, доцільно виявляти його кількісні та якісні характеристики. До перших, як вже відзначалось, відносяться структура та обсяг вільного часу, до других – його зміст і сутність. Зміст відображує характер діяльності особистості у вільний час (якою діяльністю займається людина і як вона виконується). Сутність обумовлена спрямованістю цієї діяльності, мотивацією її вибору. Ураховуючи принцип всебічного розвитку, критерії культури вільного часу студентів повинні відбивати прагнення молодої людини до максимального виразу своєї сутності, реалізації (актуалізації) свого культурно-творчого потенціалу. Саме така характеристика діяльності студентів у вільний час поєднує його природу з процесом розвитку особистості, бо саме у вільний час відбувається самовизначення, самореалізація особистості відповідно її духовним потребам. Одним з об'єктивних показників рівня культури вільного часу студентської молоді може бути, на наш погляд, реальний вибір діяльності, запропонований суспільством, тобто важливого значення набуває культурна база суспільства. Не менш важливим фактором раціонального використання вільного часу є підготовленість особистості до усвідомленого вибору саме тих занять, які найбільш сприяють збагаченню духовного світу, розвитку здібностей і реалізації потенційних можливостей майбутніх спеціалістів.

Таким чином, на підставі ґрунтовного аналізу наукової літератури ми можемо визначити основні для нашого дослідження поняття вільного часу студентів та культури його використання.

Вільний час студентів – це частина позанавчального часу, атрибутивною ознакою якого є свободна діяльність за власним вибором. За своєю сутністю і змістом вільний час студентів доповнює навчальний і

заповнюється науково-пізнавальною, професійною, громадською культурною діяльністю, різними формами дозвілля, в процесі яких формується висококваліфікований спеціаліст з вищою освітою, активний громадянин своєї країни.

Культура вільного часу студентів – це важливий компонент загальної культури, це спосіб опанування творчим потенціалом вільного часу, це міра реалізації соціально-культурного потенціалу особистості, міра набутих нею умінь та навичок регулювання вільного часу, міра підготовленості студента до участі та організації соціально-значущих видів вільночасової діяльності.

Аналіз багатьох педагогічних досліджень з проблем виховної роботи із студентами у позанавчальний, позааудиторний час дозволяє зробити висновок, що виховна робота із студентами організується переважно як колективна діяльність за основними напрямками: науково-дослідна робота студентів; суспільно-громадська діяльність, політичне та екологічне виховання студентів; організація художньо-естетичної діяльності; спортивно-оздоровча робота; трудова діяльність студентів; розвиток науково-технічної творчості; деякі вузи виокремлюють суспільно-організаційну діяльність студентів (студентське самоврядування) тощо.

Пріоритет масових та групових форм роботи обумовлений ґрунтовними психолого-педагогічними дослідженнями, якими доведено, що саме колективні форми виховної роботи найбільш ефективно сприяють формуванню у студентів таких професійно-значущих якостей, як інтелектуально-когнітивних (компетентність, професіоналізм, загальна культура, ерудиція, володіння новими технологіями); комунікативних (уміння контактувати з людьми різного віку та соціальних верств, тактовність); морально-ціннісних (гуманість, справедливість, доброзичливість, терпимість); емоційно-вольових тощо [17; 22; 32; 34; 47].

Доцільність розвитку саме таких напрямків організації вільночасової діяльності повністю відповідає науковим рекомендаціям стосовно ефективності для особистості саме занять “більш піднесеної діяльності” [17;

18]. Впродовж десятиліть ця тенденція набувала поширення, а плани виховної роботи із студентами у позанавчальний час набували характеру обов'язковості другого розкладу занять: численні збори, засідання, тематичні вечори, кафедральні заходи у гуртожитках, заняття гуртків, секцій, різні види практик, шефства, додаткові заняття, масові заходи до календарних свят тощо. Дані за звітами про кількість проведених заходів та масову участь в них студентів здавалися оптимістичними. Обов'язки організаційних посередників по забезпеченню присутності студентів на зборах-вечорах покладалися на формальних лідерів студентських груп і, безумовно, кураторів.

Не ставлячи за мету подальше коментування тотожних ситуацій, зважимо лише на те, що адміністративний характер організації вільного часу студентів, притаманний діяльності вищих навчальних закладів до недавнього часу, дуже позначився на самій сутності свободної діяльності студентів, а поширена заорганізованість і масштабність масових заходів негативно відбилися на їх пріоритетності серед студентів. В деяких дослідженнях філософсько-соціологічного напрямку вивчення проблем вільного часу студентів робляться висновки про те, що в студентському середовищі переважають індивідуально організовані заняття, які є більш привабливими для студентів саме з мотивів їх добровільного вибору [6; 11; 14]. Сама по собі така тенденція не повинна насторожувати: педагогіка вільного часу розрізняє суспільно організоване та індивідуальне його використання. Негативним можна вважати брак уваги соціальних інститутів саме до індивідуальних форм організації вільного часу студентів, мотивів та механізмів його самоорганізації. Передбачаємо парадокс: якщо самоорганізація, то чи є необхідність згадувати про важелі інститутів? Тим більше, що студенти – це ж не школярі, дорослі люди. Але самі ж студенти, як ми це вже визначали, проблему вільного часу вважають чи не найскладнішою. Тобто, можна говорити про існування, так би мовити, прямого замовлення на культурно-просвітницьку місію вищого навчального закладу з боку самого студентства.

За даними соціологічного дослідження “Студент: деякі риси до портрету”, проведеного донецькими ученими, троє з кожних чотирьох опитаних представників студентської молоді вважають, що вуз повинен і вчити професії, і прищеплювати цінності культури, гуманізму, демократії, громадянської відповідальності (74%). Лише 26% опитаних студентів підтримали спрощене, вузьке розуміння призначення вузу як закладу, де повинні навчати професії, а не виховувати [16]. Нам залишається додати, що основним простором для формування загальної культури особистості поруч з навчанням є вільний час студентів. Формування культури вільного часу, умінь та навичок його ефективного використання становить собою складову частину процесу формування загальної культури майбутніх спеціалістів.

Висновок дослідників майже однотайний: важливо не просто зайняти вільний час студентів, а наповнити його захопливими, корисними справами, творчим пошуком. В сучасний період неможливо розглянути проблему вільного часу студентів тільки з позиції поширення його простору. Необхідна більш серйозна увага до якісних аспектів вільного часу молоді. Вирішуючи питання про його ціннісну орієнтацію необхідно урахувувати прогресивну динаміку технічних новацій, вплив нових засобів інформації, зростаючу кількість можливостей і форм організації вільного часу (комерціалізацію, тиск споживання) за наявності змін життєвих цінностей. Найбільш сприятливими педагогічними діями в організації вільного часу слід вважати партнерську допомогу у формуванні самостійності особистості та її культури. Основними методами педагогічної діяльності в організації вільного часу молоді вважаються консультації, інформація, орієнтація на просвітництво, а також стимулювання прояву ініціативи, формування навичок та розвиток здібностей до соціально-комунікативних та індивідуальних дій. Серед ефективних форм організації вільного часу молоді названі благодійні концерти, бюро добрих послуг, клуби милосердя тощо [17, 87].

Аналіз наукової літератури та практичного досвіду вищих навчальних закладів дозволяє визначити багаті традиції вітчизняної педагогічної практики з організації вільного часу студентів. Але процес реформування навчально-виховного процесу вищої школи вимагає внесення змін до самої педагогічної концепції виховної роботи вищих закладів освіти з урахуванням педагогічної сутності та педагогічного потенціалу вільного часу студентів, його ролі у реалізації соціально-культурного потенціалу особистості. Визначення кількісних і якісних характеристик вільного часу студентів на сучасному етапі розвитку суспільства, основних тенденцій та протиріч в його використанні, умов удосконалення організації вільного часу студентів, його культури – все це становить систему завдань експериментально-дослідної роботи.

РОЗДІЛ II

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА ПО СТВОРЕННЮ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ВІЛЬНОГО ЧАСУ СТУДЕНТІВ

2.1. Темпоральні характеристики вільного часу студентів та рівні культури його використання

Мета констатуючого експерименту полягала у кількісному і якісному аналізі:

а) характеристик вільного часу студентів (обсягу, структури, змісту та спрямованості вільночасової діяльності);

б) поширеності в студентському середовищі видів діяльності та форм організації вільного часу (тобто визначення типологічних, стильових особливостей використання вільного часу);

в) стану задоволеності студентів використанням вільного часу;

г) рівня підготовленості студентів до раціональної організації вільного часу (тобто культури вільного часу студентів);

д) основних протиріч та чинників, що перешкоджають реалізації педагогічного потенціалу вільного часу студентів.

На підставі теоретичних положень відносно понять “вільний час студентів”, “педагогічний потенціал вільного часу студентів”, “культура вільного часу студентів” тощо, наданих у першому розділі, звернімося до емпіричного аналізу основних характеристик вільного часу студентів та особливостей його використання в студентському середовищі. Необхідність використання аналітичного методу дозволяє отримати необхідний емпіричний матеріал, який надає відповіді на значущі питання щодо обсягу, структури, змісту, спрямованості вільного часу студентів, переваги тих чи інших видів діяльності та форм його організації, рівня задоволеності

організацією вільного часу та підготовленості студентів до його раціонального використання. Отриманий емпіричний матеріал дозволяє визначити типологічні особливості використання вільного часу студентів та основні фактори, що впливають на характер їх вільночасової діяльності та формування культури вільного часу.

З метою визначення такої кількісної характеристики, як обсяг вільного часу студентів, було проведено дослідження по вивченню загального бюджету часу студентів. Основними методами визначення часових витрат на різні види діяльності студентів були методи їх самореєстрації та анкетування (додатки 1,2). При розробці “Карті самореєстрації часових витрат” були враховані науково обґрунтовані підходи до визначення структурних підрозділів часової життєдіяльності студентів.. Всього “Карті самореєстрації” заповнювали 56 студентів. Їх статистичний аналіз дозволив визначити часові витрати по основних структурних підрозділах життєдіяльності студентів. Середньостатистичні дані цих витрат наведені в таблиці 3.3

Таблиця 3.3

Середньостатистичні дані часові витрати по основних структурних підрозділах життєдіяльності студентів

Часові витрати	На 1-го студента (год. – хвилин)		
	У будній день	У неділю	В середньому за 1 день тижня
Навчальний час	7-16	2-57	6-39
Позанавчальний час у т.ч.			
- Пов’язаний з навчанням	1-04	0-12	0-56
- на задоволення фізіологічних потреб	9-06	10-51	9-21
- на побутові справи	1-48	3-36	2-03
- додаткова оплачувана робота	2-42	1-04	2-28
- вільний час	2-04	5-20	2-33
Разом:	24-00	24-00	24-00

Серед загального масиву респондентів тільки 70% визначили наявність вільного часу в загальному обсязі позанавчальної діяльності. Серед них виокремилися групи, які мають вільного часу менше години на добу – 12%, від 1 до 2 годин – 31%, від 2 до 4 годин – 33%, від 4 до 5 годин – 13%, більше 5 годин – 11 %.

Серед 30% респондентів, які не визначили наявності вільного часу в своїх “Картах...”, більшість все ж таки відмічає і перегляд телепрограм (але під час оплачуваної роботи), огляд преси (по дорозі на навчання або роботу), прослуховування музики (під час занять з побутової сфери, або по дорозі на навчання чи роботу) Тобто, можливості, які іноді існують на оплачуваній роботі, можуть бути використані студентами для самопідготовки, перегляду телепрограм, прослуховування музики, деяких аматорських занять. Ці студенти у своїх творах “Мій вільний час” визначають, що деякі сфери оплачуваної праці надають можливість цікавого спілкування, збагачення життєвого досвіду, споживання інформації. Ці фактори, до речі, стають дуже вагомими в ситуаціях вибору студентом оплачуваної роботи.

На відміну від попередніх наукових досліджень, автори яких відносили цю роботу до структури видів діяльності студентів у вільний час [33, 43 та інші] ми вважаємо за доцільне витрати на додаткову оплачувану роботу винести до структури позанавчального часу як окрему сферу діяльності студентів, враховуючи тільки заняття, які відносяться до структури вільного часу (огляд преси, прослуховування музичних записів, перегляд телепрограм, робота з комп’ютером тощо). Дотримуючись даної стратегії, обробка та аналіз “Карт самореєстрації...” та анкет студентів дозволили отримати дані про середньотижневі витрати часу студентів на різноманітні заняття, які становлять зміст вільного часу студентів. Ці дані узагальнені в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

**Розподіл часових витрат на різні види занять у вільний час студентів
(за тиждень)**

№ з/п	Види занять	% студентів, які визначили дане заняття	Обсяг часу (годин)
1	Прослуховування музичних записів, програм	81,4	7,46
2	Перегляд розважальних телепрограм, художніх фільмів	75,3	4,12
3	Зустрічі з друзями (прогулянки, дружні вечірки, кафе тощо)	68,2	2,46
4	Огляд преси	53,4	1,32
5	Побачення	51,3	1,15
6	Самоосвіта	36,1	1,10
7	Релігійні відправи	34,0	1,02
8	Пасивний відпочинок	32,7	1,01
9	Читання художньої літератури	31,2	0,97
10	Аматорські заняття	29,1	0,95
11	Відвідування дискотек	28,0	0,93
12	Відвідування естрадних концертів та масових заходів за участю естрадних виконавців	27,8	0,93
13	Художня творчість	24,0	0,90
14	Відвідування спортивних видовищ	16,0	0,87
15	Перегляд вистав, концертів класичної музики	15,7	0,85
16	Спортивно-оздоровчі заняття	15,1	0,75
17	Азартні ігри	12,9	0,57
18	Інтимні зустрічі	12,7	0,48
19	Волонтерська діяльність	11,5	0,45
20	Робота з комп'ютером	9,7	0,42
21	Громадська діяльність, участь у самоврядуванні	9,6	0,38
22	Відвідування ресторанів, барів, нічних клубів	9,4	0,37
23	Участь у молодіжно-політичних рухах	6,6	0,33
24	Науково-дослідна робота	4,7	0,30
25	Участь в клубах за інтересами	4,7	0,30
26	Відвідування музеїв, виставок	4,1	0,27
27	Виховання дітей	4,0	0,25
28	Технічна творчість та програмування	3,7	0,18
29	Перегляд фільмів у кінотеатрах	2,1	0,01

В даній таблиці не висвітлені такі деструктивні заняття, як зловживання алкогольних напоїв та використання наркотиків. З позиції респондентів, що заповнювали “Карти самореєстрації...” така тенденція, на наш погляд, є цілком виправданою, бо студенти визначали часові витрати на “дружні вечірки”, “побачення”, “інтимні зустрічі”, “відвідування кафе, нічних клубів” тощо. Співвідношення цих карт за шифрами з анкетами та творами студентів “Мій вільний час” дозволили визначити безпосередній зв’язок між достатньо широким колом видів діяльності та деструктивними заняттями. Так, майже завжди вищезначені види діяльності супроводжуються вживанням алкогольних виробів, а деякі з них (“відвідування дискотек”, “вечірки” тощо) – й вживанням наркотиків. У своїх творах студенти щиро визначають поширеність в своєму середовищі деструктивних занять. Рядки типу “ ... всі мої подруги палять, вживають алкоголь”, або “якщо взяти 10 моїх однокурсників, то всі 10 палять сигарети, а 6 вживають алкоголь з будь-якого приводу або, навіть, й без нього” зустрічаються частіше, ніж ми очікували. Досить відверто висловилися студенти стосовно вживання наркотиків. Студентка К. (2 курс) пише: “Я вважаю, що вживання легких наркотиків: маріхуани або ЛСД безпечне, якщо ними не зловживати. Тому я позитивно ставлюся до людей, які вживають такі наркотики. До того ж я сама їх вживаю. Але негативно ставлюся до таких наркотичних засобів, як героїн, опіум та інших...”. Студент В. (3 курс) описує своє ставлення до деструктивних заходів в студентському дозвіллі: “Вважаю, що келих вина або чарка коньяку ніколи не зашкодить. Алкоголь допомагає зняти напруженість, полегшити спілкування (особливо на побаченнях або інтимних зустрічах...). Дозоване вживання легких наркотичних засобів дозволяє вільно й активно почувати себе на дискотеках, витримувати їх тривалий і напружений ритм, вжитися у музику, поєднатися з нею пластикою свого тіла. Це чудово”. Такі рядки не такі вже поодинокі: з 20 творів на тему “Мій вільний час” 14 свідчили про наявність вживання алкогольних напоїв, 2 про хоча б одноразовий досвід вживання наркотиків.

Такі явища обумовили необхідність посиленої уваги до вивчення особистісних бюджетів вільного часу кожного із студентів експериментального контингенту. Аналіз цих бюджетів дозволив визначити кілька груп за типами, стилями використання вільного часу студентів. В цьому процесі ми орієнтувалися на переважність занять, їх вплив на розвиток особистості та характер часових структур, науково обґрунтованих в нашому дослідженні. При цьому були враховані уподобання студентів у перегляді телепрограм, прослуховуванні музичних записів, виборі авторів та тематики книг, вистав, концертних програм тощо.

Внаслідок аналітичної роботи нами було встановлено, що прогресивна структура є основою раціонально-діяльного типу використання вільного часу студентів. Її власників відрізняє цілеспрямованість у виборі занять, їх систематичність, уміння планувати свою діяльність. Як правило, ці студенти займаються у колективах самодіяльної творчості, предметних гуртках, приймають участь в аматорських об'єднаннях, клубах за інтересами, наукових товариствах, їм притаманна відповідальність за доручену справу. Вони ініціативні, мають організаторські здібності, намагаються реалізувати свої знання у практичній діяльності.

Проміжна структура вільного часу визначає два типи в залежності від переважання в ній занять не тільки тої чи іншої групи, але й певних груп. Так, структури, в яких більшість складають заняття I підгрупи другої групи (тобто заняття, що задовольняють пізнавальні інтереси та потреби), визначають формування раціонально-споживацького типу використання вільного часу. А переваження в структурі занять II та III підгруп другої групи призводить до формування пасивно-споглядального типу використання вільного часу.

Ці типи є особистісними характеристиками тих студентів, які орієнтовані на види діяльності, здійснення яких вони розглядають з позицій своїх інтересів та можливостей.

Для студентів з раціонально-споживацьким типом використання вільного часу характерна порівняна регулярність читання журналів і газет, відвідування театрів, концертів, спортивних змагань, читання художньої літератури. Свою діяльність вони часто-густо не планують. Надають перевагу індивідуальним формам занять улюбленою справою, хоча із задоволенням приймають участь у зібраннях, конкурсах, туристичних подорожах, сумлінно виконують доручені їм завдання. Комунікативні, але не мають організаторських здібностей.

Студентів з пасивно-споглядальним стилем використання вільного часу крім загальних характеристик, детермінованих особливостями середньої структури, визначає недостатньо розвинута суспільна спрямованість їх діяльності, відсутність зацікавленості до суспільно регульованих форм використання вільного часу, за виключенням тих, що мають суто рекреаційний, розважальний характер. Вони проявляють непомірний інтерес до телепрограм поза вибірково до їх змісту, до прослуховування музики тільки естрадного жанру. Газети, журнали читають лише іноді, переважно бульварного змісту, надають перевагу дискотекам, іграм. Про цільову спрямованість та вибірковість занять у вільний час не думають.

Нераціональний стиль використання вільного часу, в основному, притаманний студентам, які надають перевагу заняттям рекреаційного характеру, межовим і навіть деструктивним. Вони негативно відносяться до всіх форм використання вільного часу, що мають громадську спрямованість, а їх прагнення до самоутвердження обмежується пошуком випадкового спілкування у випадкових компаніях. Заняття у вільний час мають хаотичний, стихійний і іноді антигромадський характер.

Дана типологія вільного часу студентів, розроблена за логікою нашого дослідження, дозволяє діагностувати рівні активності студентів, визначати раціональність організації їх вільного часу, більш чітко і виважено розробляти методикку виховної роботи із студентами, які належать до різних типів використання вільного часу. Визначення структурних та типологічних

особливостей використання вільного часу студентів дозволяє підійти до аналізу їх тижневих бюджетів з нових позицій, а саме – за типом використання вільного часу. Внаслідок такого аналізу ми отримали дані про поширеність у студентському середовищі різних типів використання вільного часу (таблиця 3.5).

Таблиця 3.5

Поширеність в студентському середовищі різних типів використання вільного часу (результати констатуючого експерименту)

Всього студентів	Раціонально-діяльний		Раціонально-споживацький		Пасивно-споглядальний		Нераціональний	
	Кількість студентів	%	Кількість студентів	%	Кількість студентів	%	Кількість студентів	%
56	16	27,5	17	31	18	32	5	9,5

Наведені в таблиці 5 дані свідчать про те, що раціонально-діяльний тип використання вільного часу притаманний в середньому трохи більшій, ніж четвертій частині студентів. (27,5%). Нераціональний тип використання вільного часу поширений серед 9,5% студентів. Цілком закономірним, на наш погляд, виступає факт розповсюдженості раціонально-споживацького типу майже серед третини студентів (31%), які прагнуть корисно використовувати свій час, але їм не вистачає досвіду, не сформовані стійкі інтереси. Сферу ж особливої педагогічної уваги повинні складати студенти, яким притаманний пасивно-споглядальний тип використання вільного часу. Ця група теж доволі численна і складає 32% усіх респондентів. Саме учасники цієї групи потенційно тяжіють до групи тих студентів, в структурі вільного часу яких переважають межові та деструктивні заняття.

Визначення типологічних особливостей використання вільного часу студентів було важливою складовою частиною експериментальної роботи, але здійснення цього завдання має обмежену картину фактичного оперування часовими витратами на різні види діяльності студентів.

Зміст вільного часу становить чи не найважливішу темпоральну характеристику, але для визначення культури його використання серед студентів необхідно дослідити стан їх задоволення організацією вільного часу, рівень поінформованості стосовно можливостей соціально-культурного середовища та характеристик впливу на розвиток особистості тих чи інших видів діяльності, мотивацію студентів при виборі занять, рівень їх підготовленості до раціональної організації вільного часу тощо. Основним емпіричним матеріалом у визначенні необхідних даних слугували анкети та твори студентів на тему “Мій вільний час”, а також оцінки експертів у вигляді інтерв’ю з викладачами вищих навчальних закладів та працівників соціально-культурної сфери, які професійно зайняті в галузі управління та організації вільного часу студентів.

Отже, переходимо до аналізу отриманих даних стосовно якісних характеристик вільного часу студентів. В першу чергу ми намагались з’ясувати, яким видам діяльності вони надають перевагу. З цією метою студентам було запропоновано визначити ступінь привабливості майже 30 видів діяльності за допомогою рейтингу (п.12 анкети). Саме з таким завданням ми звернулися і до експертів. У запропонованій таблиці 3.6 виокремленні 6 найбільш привабливих для студентів занять та 6 непривабливих у співставленні з рейтингами цих саме занять з позиції експертів.

Таблиця 3.6

**Ступінь привабливості для студентів різних видів діяльності
у вільний час**

№ з/п	Види діяльності	Рангове місце		
		студенти	викладачі	Працівники культурних та спортивних закладів
1	Спілкування з друзями (прогулянки, вечірки, кафе тощо)	1	7	4
2	Зустрічі з коханою людиною	2	12	10
3	Перегляд телепрограм	3	9	7
4	Робота з комп'ютером	4	13	11
5	Прослуховування музичних записів, концертів	5	2	6
6	Самоосвіта	6	1	11
...				
21	Волонтерська діяльність	21	4	3
22	Участь у творчих колективах та спортивних секціях	22	3	16
23	Науково-дослідна робота	23	5	9
24	Громадська діяльність	24	6	14
25	Участь у масових заходах інституту, міста	25	8	12
26	Суспільно-політична діяльність	26	10	5

Аналіз наведених даних дозволяє виявити цікаві тенденції. По-перше, більшість з найпривабливіших занять відносяться до такого структурного компоненту вільного часу, як дозвілля, і навіть “робота з комп'ютером” передбачає, перш за все розважально-комунікативний характер його використання, а не розвиваючу функцію.

Виключення в цій групі становить “самоосвіта”, яку самі студенти пояснюють необхідністю універсалізації своєї підготовки до будь-якої діяльності, не обов'язково пов'язаної з напрямом вузівського навчання, або підсилення опанування тих предметів, яким за даним фахом не приділяється

достатньої уваги. Це й вивчення іноземної мови на курсах або з приватним викладачем, студіювання філософсько-релігійної літератури, основ фінансово-економічної або правозахисної діяльності.

На жаль тільки десята частина студентів з тих 36,1% респондентів, що визначили цей вид діяльності у “Картах самореєстрації...”, можуть собі дозволити “самоосвіту” за допомогою студійного, курсового навчання або викладачами. Усі інші намагаються набути теоретичного і практичного досвіду самотужки. Але справа не тільки в цьому. Як наочно ілюструє таблиця, майже всі види діяльності, які активно розвивають здібності і сприяють реалізації творчого потенціалу особистості, визначені студентами як непривабливі.

Ми звернули увагу на розбіжностях рейтингів студентів та експертів і визначили, що їх позиції суттєво відрізняються по декількох показниках. Так, викладачі та фахівці з організації вільного часу молоді явно недооцінюють значення для молоді людини особистісних стосунків та ролі спілкування з коханою людиною, пошуку шляхів утворення особистого життя. Саме на брак досвіду в організації та підготовці побачень, розробок якоїсь цікавої програми посилаються студенти, акцентують на потребі допомоги з боку фахівців. Але тактовної та довірливої за формою допомоги не знають звідки очікувати. Тому й покладаються на “келих вина” або “чарку коньяку”. Саме в цьому, на наш погляд, приховано цілий комплекс проблем морального і статевих виховання молоді, незважаючи на появу значної кількості спеціальної літератури та демонстрації на телевізійних екранах фільмів еротичної змістовності. Схожі розбіжності рейтингів у студентів та експертів відносно спілкування майбутніх фахівців з друзями та занять з комп’ютером. Остання позиція, за поясненням експертів, обумовлена розумінням недостатнього забезпечення студентів сучасною технікою, але самі студенти висловлюють привабливість для себе саме таких занять.

Висновок, який можна зробити на підставі аналітичних даних цих позицій, відбиває наступне: при розробці педагогічних умов формування

культури вільного часу студентів необхідно урахувати спрямованість молоді до міжособистісного спілкування, ролі в житті молодих юнаків та дівчат почуттів кохання, дружби. Це обумовлює необхідність емоційного насичення всієї виховної діяльності. Об'єктивність нашого висновку підтверджується й наступними даними: 47,6% студентів воліють проводити свій вільний час у колі друзів, 45,6% - з близькою людиною, 27,6% - з однодумцями по спільній справі або спільному захопленню, 13,8% - віддають перевагу усамітненому дозвіллю, лише 11,5% висловилися за варіант проведення вільного часу в колі однокурсників. Самі студенти не відкидають присутності останніх і в першій групі (коло друзів), і в групі однодумців по загальному захопленню, але й не підкреслюють однастайності "кола друзів" саме з однокурсників, особливо ця тенденція притаманна студентам місцевого походження або тим, хто проживає у недалекому передмісті. Не відкидають студенти й можливості проведення свого вільного часу з батьками, особливо під час літнього відпочинку та зимових канікул, але характер такого спілкування має більш побутово-матеріальний характер, ніж духовний (п.17 анкети). Результати аналізу відповідей респондентів на позиції 12-17 анкети (додаток 2) свідчать, що в структурі вільного часу студентів переважають індивідуальні форми його організації; до масових форм негативне відношення або повну байдужість висловили більше половини опитаних – 53,7%. Одночасно висловили незадоволення станом використання вільного часу 72% студентів, лише 9% респондентів повністю їм задоволені, решта не змогли відповісти.

З метою визначення чинників, що заважають студентам раціонально та цікаво використовувати свій вільний час, були проаналізовані відповіді студентів на 24-ту позицію анкети. Характер цих відповідей дозволив не тільки визначити рангові місця визначених недоліків, але й розподілити останні за формами організації вільного часу: індивідуальними та масовими. Дані аналізу відображені в таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

**Чинники, що перешкоджають використанню вільного часу студентів
відповідно їх бажань, інтересів, потреб**

Недоліки індивідуальних форм	Ранго- ве місце	Недоліки масових форм	Ранго- ве місце
Брак інформації стосовно вибору корисних та цікавих занять	1	Слабка організаційно-матеріальна база студентського дозвілля	4
Втома після занять та роботи	2	Обмежений вибір занять	1
Брак коштів	3	Складності у прояві ініціативи, відсутність стимулювання прояву студентської активності	2
Відсутність навичок самоорганізації вільного часу	4		
Брак умінь неформального спілкування, складності у встановленні контактів з новими людьми	5	Низький рівень загальної культури молоді, зокрема під час масових заходів	3
Невиправдано високі платні послуги для студентів за додаткові заняття з іноземних мов, в інтернетклубах, тренажерних залах, тощо	6	Відсутність загальних важливих справ, все просто нагадує гру. Масові заходи не сприяють самореалізації особистості, нічого не дають корисного	6
Низький рівень телевізійних та радіопрограм. Маніпуляційний характер ЗМК	7	Жорсткий, професійно спрямований процес репетицій, тренувань	5
Бракує компанії друзів для цікавого проведення вільного часу	8	Низький рівень послуг закладів культури	7
Відсутність необхідної техніки (відео, комп'ютера, тренажерів, телефону тощо)	9	Відсутність здібностей для творчої діяльності	8

Наведені дані дають змістовну інформацію для роздуму професійним педагогам, організаторам виховної роботи вищих навчальних закладів, працівникам культурних та спортивно-оздоровчих установ. Негативні чинники раціонального використання вільного часу студентів свідчать про основні недоліки масових форм його організації і спростовують поширені в педагогічній теорії і практиці пріоритети саме масових та колективних форм

студентського дозвілля як найбільш необхідних і корисних. Але в саме таких формах студенти визначають мінімальні можливості реалізації свого потенціалу (виключення становлять учасники художніх колективів, для яких мистецька діяльність обрана професійною). Великого ентузіазму студентів не викликає науково-дослідна та громадсько-політична діяльність. Аналіз студентських творів “Мій вільний час” свідчить про зниження статусу наукової роботи з причин низького рівня її фінансування, втрати її авторитету в державі, а тому й низької оплати праці науковців. Необхідність участі студентів у громадських сферах визначає більше половини студентів, але самі брати в ній участь не поспішають. Особливо це стосується студентського самоврядування, яке студенти розглядають як гру. Єдина сфера, в якій студентам “дозволено” проявити себе максимально, є сфера саме вільного часу, яка потребує багатьох зусиль, часових витрат, одночасно позбавлена будь-якого стимулювання та визнання. У більш серйозних сферах діяльності вищих навчальних закладів представництво студентів є суто номінальним. Виключення становить участь у волонтерській діяльності, основу якої складають конкретні благодійні справи надання допомоги немічним людям похилого віку, або піклування про дітей сиріт, важких підлітків тощо. Студенти визначають, що діяльність такого напрямку задовольняє своєю користю, конкретністю. Благодійна діяльність не потребує стимулювання, вона сама по собі сприяє зростанню духовності, власної гідності, самореалізації особистості. Але ця робота також потребує багато часу, а тому далеко не кожний студент прагне займатися такими обтяжливими, хоча й шляхетними справами.

Стосовно політичної діяльності студентів, їх підготовки до майбутньої участі у політичному житті країни свідчать дані, що тільки 6,6% респондентів вважають себе учасниками політичних клубів, об’єднань, рухів. Регулярність такої участі найчастіше буває ситуативною. Навіть поверховий аналіз стану даного аспекту дослідження цілком співпадає з висновками

вивчення проблем сучасної політичної культури студентської молоді України [28].

За ранговими місцями серед значущих недоліків студенти визначають брак інформації стосовно вибору корисних та цікавих занять, втому після занять та роботи, брак коштів, відсутність навичок самоорганізації вільного часу, брак умінь неформального спілкування, високі ціни на платні послуги, низький рівень продукції ЗМК. Тобто, в переліку недоліків перші місця посідають не тільки матеріальні ускладнення, але й низький рівень інформованості студентів стосовно вибору цікавих корисних занять, їх основних характеристик та особливостей впливу на розвиток особистості.

З цього приводу ми звернули особливу увагу на 18 позицію анкети, завдяки якій отримали відповіді студентів по визначенню авторитетних джерел впливу на їх досвід використання вільного часу. За кількістю балів перше місце посіли неформальні лідери студентських груп, які були найбільш обізнані в різних галузях мистецтва. Обізнаність цих “культурних лідерів” з театральними виставами, концертним репертуаром установ культури, дискотечними програмами в місті заразливо впливала на бажання інших відвідати ці культурні та розважальні заходи. Друге місце по впливу на характер використання вільного часу студентів належить “близький, коханій людині”. Третє – засобам масової інформації, четверте – друзям, п’яте – однокурсникам, шосте – керівникам гуртків, тренерам, сьоме – куратору студентської групи, восьме – викладачам. Останнє місце в цьому рейтингу студенти віддали громадським та молодіжним організаціям. Цей емпіричний матеріал обумовлює необхідність звернути особливу увагу на роботу з неформальними “культурними лідерами” в студентському середовищі і урахувати потенціал останніх в процесі управління організацією вільного часу студентів.

Важливість такого висновку обумовлена ще й результатами аналізу відповідей студентів на позицію 31 анкети стосовно необхідності допомоги студентській молоді в організації вільного часу з боку офіційних установ та

громадських організацій. Значна частина студентів вважає вільний час простором свободної діяльності і відмовляється від будь-якого втручання офіційних структур до сфери свого дозвілля (68,4%). Лише п'ята частина респондентів вважає за необхідне активізувати діяльність відповідних структур інститутів, районів, міста, молодіжного центру та спортивно-оздоровчих установ по організації вільного часу студентської молоді (23,8%). Решта респондентів взагалі не зробила позначок. З творів цих студентів було з'ясовано, що вони ніяких змін не очікують.

Нарешті, важливим критерієм культури вільного часу студентів виступають їх мотиви, що обумовлюють вибір тих чи інших занять у вільний час. В анкеті цей критерій визначався шляхом вибору трьох основних мотивів із запропонованих варіантів і їх розташування за рейтингом. В результаті аналізу відповідей студентів було з'ясовано, що вибір занять у вільний час студенти обумовлюють наступними мотивами:

- “бути корисним суспільству” визначило 21,7% респондентів;
- “реалізувати свій потенціал” – 19,4%;
- “забезпечити власну кар’єру” – 54,3%;
- “спілкування у неформальному оточенні” – 42,7%;
- “розважитися, відпочити” – 59,4%;
- “престижність, намагання не відстати від друзів” – 18,5%;
- “побудувати особисте життя” – 18,7%.

Тобто, більшість студентів зорієнтовані на особистісно-розважальну мотивацію (забезпечення кар’єри, відпочинок та спілкування у неформальному оточенні – відповідно 54,3%, 59,4%, 42,7%). Значно менша частина студентської молоді прагне бути корисною суспільству (21,7%) та реалізувати власний потенціал (19,4%). Майже п'ята частина опитаних визначила мотиви престижності занять (18,5%) та побудови особистого життя (18,7%).

Таким чином, результати аналітичної роботи дали можливість зробити деякі висновки щодо стану організації вільного часу студентів, рівня їх задоволення своїм дозвіллям, основних витоків впливу на досвід вільночасової діяльності студентів та мотиваційний характер останньої. До основних висновків належать наступні:

а) студенти недостатньо обізнані із сутністю та основними функціями вільного часу, їм бракує інформації стосовно ролі різних видів діяльності та їх впливу на розвиток особистості;

б) більшість студентів (72%) не задоволені станом використання вільного часу, і тільки 9% стан їхнього дозвілля повністю задовольняє;

в) в студентському середовищі найбільш поширені раціонально-споживацький та пасивно-споглядальний типи використання вільного часу (відповідно 31% та 32%). Раціонально-діяльний тип притаманний лише четвертій частині студентів (27,5%), а майже десяту частину респондентів характеризує нераціональний тип використання вільного часу;

г) в структурі вільного часу студентів переважають індивідуальні форми його організації, поширене байдуже або негативне відношення до масових форм дозвілля;

д) основними джерелами впливу на уподобання студентів та формування досвіду їх вільночасової діяльності є неформальні “культурні лідери”, друзі, засоби масової інформації, в той час, як працівникам виховних структур вузів та молодіжних організацій студенти не надто довіряють в даному аспекті;

е) більшість студентів відмічає недостатній рівень власної культури вільного часу та відчуває брак знань, умінь, навичок його самоорганізації;

ж) у багатьох студентів відсутня установка на необхідність формування культури вільного часу за допомогою офіційних установ, громадських організацій, молодіжних об'єднань (68,4%), лише п'ята частина вважає необхідною умовою активізувати діяльність відповідних структур інститутів, районів, міста (23,8%);

з) мотиваційний характер вільночасової діяльності студентів має яскраво визначену кар'єрно-меркантильну спрямованість і значно меншу соціально-корисну орієнтацію, реалізацію свого власного потенціалу.

Теоретичний аналіз спеціальної літератури та значний емпіричний матеріал дозволили виділити критерії та їх показники сформованості культури вільного часу студентів.

I критерій ми назвали інформаційно-мотиваційним. II критерій – практичним.

До показників інформаційно-мотиваційного критерію були віднесені: а) наявність знань про сутність, темпоральні характеристики та функції вільного часу студентів; б) розуміння важливості раціонального використання вільного часу, ролі різних видів діяльності та їх впливу на розвиток особистості; в) мотиваційні характеристики самоорганізації вільного часу, усвідомлення важливих для особистості і суспільно-корисних орієнтацій;

Показниками другого, практичного критерію доцільно вважати: а) готовність студентів до раціональної організації вільного часу; б) наявність в структурі вільного часу видів діяльності, що розвивають особистість, та занять, які задовольняють потреби та інтереси, в їх оптимальному співвідношенні; в) гармонійне співвідношення індивідуальних та колективних форм організації вільного часу.

Оцінювання кожного з показників проводилося за трибальною системою, з наступною відповідністю балів: 3 бали – високий рівень; 2 бали – середній рівень; 1 бал – низький рівень.

Оцінювання відповідей студентів, передбачених першим показником інформаційно-мотиваційного критерію, проводилося на підставі контент-аналізу 4 позиції плану їх творів “Мій вільний час”. На підставі того ж матеріалу були отримані оцінки по визначенню другого показника цього критерію. Мотиваційні характеристики оцінювалися наступним чином: 3 бали надавалися за пріоритет мотивів при виборі занять, спрямованих на

користь суспільству та реалізації власного потенціалу, 2 бали – за прагнення до спілкування, забезпечення подальшої долі, 1 бал – за пріоритетність мотивів престижності занять та конформістських (не відстати від інших).

За практичним критерієм оцінювання проводилось на підставі результатів аналізу “Карт самореєстрації часових витрат” та анкетування студентів щодо привабливості для них різних видів діяльності, рівня співвідношення в структурах їх вільного часу занять, що впливають на розвиток особистості, задовольняють інтереси та потреби студентів, а також наявності межових і деструктивних занять.

Рівневий ценз студентів по кожному з критеріїв визначався за сумарною оцінкою отриманих ними балів з трьох показників і становив:

- високий рівень критерію – від 7 до 9 балів;
- середній рівень – від 5 до 7 балів;
- низький рівень – від 3 до 5 балів.

Результати процесу оцінювання надано у таблиці 3.8.

Беручи до уваги середній бал оцінки двох критеріїв культури вільного часу студентів, ми змогли отримати кількісні показники власників різних рівнів сформованості культури вільного часу студентів.

Отже, обчислення отриманих студентами балів за їх середньоарифметичними показниками дозволило визначити поширеність власників різних рівнів сформованості культури вільного часу в студентському середовищі. Результати по відображенню кількісних характеристик носіїв різних рівнів культури вільного часу студентів надано в таблиці 3.9.

Таблиця 3.8

**Визначення рівня культури вільного часу студентів за критеріями
(результати констатуючого експерименту)**

Критерії оцінки	Рівні культури					
	високий		середній		низький	
	кількість	середній бал	кількість	середній бал	кількість	середній бал
Інформаційно-мотиваційний	9	7,1	18	5,9	25	3,9
Практичний	5	6,7	34	5,8	21	4,0

Таблиця 3.9

**Рівні культури вільного часу студентів
(результати констатуючого експерименту)**

Експериментальний контингент	Загальна кількість	Рівні культури вільного часу					
		високий		середній		низький	
		кількість	%	кількість	%	кількість	%
Разом	56	7	12,5	26	46,4	23	41,1

Високий рівень притаманний студентам з достатнім обсягом інформації про сутність вільного часу, його потужний творчий потенціал, роль різноманітних видів діяльності, позитивні та негативні впливи на розвиток в залежності від їх змістовності та тривалості. Ці студенти зорієнтовані на вибір занять креативно-розвиваючої діяльності (саме вони переважають в структурі їх вільного часу) з оптимальним їх поєднанням із заняттями, спрямованими на спілкування, розумний цікавий відпочинок, утворення та споживання культурних цінностей. За мотивами вибір вільночасових занять цих студентів має суспільно-корисну орієнтацію, прагнення до самоудосконалення, реалізації власного потенціалу. Вони володіють навичками та уміннями раціональної самоорганізації вільного

часу, позитивно відносяться до можливостей колективних його форм, які користуються значним рівнем привабливості у студентів з високим рівнем культури вільного часу. На жаль, носії такого рівня складають незначну частину в загальному масиві студентського контингенту – 12,5 %.

Значно більшу частину, майже половину експериментального контингенту (46,4 %) становлять студенти із середнім рівнем культури вільного часу. Вони значно менше від своїх попередників обізнані із сутністю та темпоральними характеристиками, особливостями впливу різноманітних занять на розвиток особистості. Їх вибір позначений скоріше за все гедоністичними або кар'єрними мотивами. На практичному тлі переважають заняття культурно-споживацького та пасивно-споглядального характеру. Раціональність організації вільного часу відрізняється ситуативністю і спрямовується на спілкування та розваги. Пасивне споживання культурних цінностей переважає над творчими заняттями. Студентам цього рівня культури вільного часу бракує досвіду самоорганізації свого дозвілля, привабливість його форм часто-густо обумовлена тим, що не потребує прояву зусиль для пошуків і вибору. Не симпатизуючи деструктивним заняттям, студенти цього рівня не обтяжують себе зусиллями для прояву свого творчого потенціалу, хоча не позбавлені амбітності та гонору.

Низький рівень культури вільного часу в нашому дослідженні репрезентований також значною частиною студентів – 41,1% всього експериментального контингенту. Студентам цієї групи бракує інформації щодо основних характеристик вільного часу, більшість з них орієнтована на цінності власної кар'єри, престижності видів діяльності, конформності. Частина студентів цієї групи не обходить межових та деструктивних занять. Багато з них мають дуже збіднену структуру занять, доволі часто – однобічну, обумовлену конкретним мотивом досягнення визначеної мети або неспроможністю реалізувати інші власні можливості, з приводу чого часто комплексують. Таких студентів більше приваблюють індивідуальні форми

дозвілля, заняття, основна функція яких полягає у забезпеченні регенерації, розваг та задоволень. Деяким студентам поруч із споживанням культури властиві прояви антикультури.

Визначення рівнів культури вільного часу студентів дозволяє більш об'єктивно з'ясувати основні протиріччя та фактори, що їх обумовлюють.

Аналіз суперечностей у сфері вільного часу студентів передбачає, перш за все, аналіз колізій, пов'язаних з його використанням. Специфічність останнього полягає в тому, що людина змушена проблему раціонального його використання вирішувати постійно. Справа тут в тому, що сфера вільного часу стає більш мінливою і рухливою. Люди у вільний час живуть "бистріше", хоча далеко не завжди усвідомлюють сенс такого прискорення [43, 66].

Як і всі інші сфери соціального буття, вільний час також налічує багато суперечностей, розв'язання яких тісно пов'язане з подоланням економічних негараздів, негативних тенденцій в соціальній, культурній, моральній сферах тощо. Серед основних суперечностей, як засвідчили результати нашого дослідження, слід назвати, по-перше, розбіжності між фактичним обсягом вільного часу студентів (його реальним кількісним показником) та суспільно-необхідним; по-друге, протиріччя між реально існуючим рівнем використання вільного часу студентів і об'єктивними потребами суспільства в його більш якісному освоєнні. В цьому аспекті перспективними, на наш погляд, можуть бути заходи по покращанню матеріального забезпечення студентів, збільшення обсягу вільного часу за рахунок зменшення навчального навантаження та витрат на побутові справи. Але якою б значною не була проблема обсягу вільного часу студентів, більш важливою ми вважаємо другу групу протиріч, яку слід розглядати як комплекс проблем, пов'язаних : а) із структурою вільного часу студентів; б) його змістом; в) містом його проведення. Одразу зазначимо, що всі протиріччя мають безпосереднє відношення до формування культури вільного часу студентів. Якщо оптимізація структури вільного часу студентів передбачає заходи

гармонізації між її двома структурними частинами – дозвілєво-рекреативною та креативно-розвиваючою діяльністю”, то основу суперечностей, пов’язаних із змістом вільного часу студентів, становлять потреби суспільства в його більш якісному освоєнні. Ці протиріччя найбільш повно виражають сутність суспільних інтересів в даній сфері: перетворення вільного часу у сферу справжньої свободної діяльності, яка б забезпечила оптимальний зв’язок між особистістю і суспільством. По суті, мова йде про перетворення педагогічного потенціалу вільного часу в особистісний потенціал студентів. Засоби розв’язання суперечностей, пов’язаних із змістом вільного часу студентів, ми вбачаємо у зростанні регулятивної функції держави, суспільних інститутів, громадських організацій. До цієї групи протиріч доречно віднести також проблеми, обумовлені тенденцією до комерціалізації в системі вищої освіти та самої сфері вільного часу і основною сутністю останнього бути простором розвитку особистості. Комерціалізація вільного часу, тобто його перетворення на джерела додаткових прибутків, має тенденцію до поглиблення. В цьому аспекті держава знов-таки повинна вжити заходів з метою збереження основних можливостей, функцій вільного часу студентів, його педагогічного потенціалу.

Слід також зазначити, що протиріччя в сфері вільного часу студентів мають як об’єктивні так і суб’єктивні підстави. До об’єктивних факторів можна віднести значне поширення через засоби масової інформації псевдокультури, зміну моральних цінностей, деякий розрив міжпоколінних зв’язків тощо. Суб’єктивний комплекс факторів складають загальний культурний рівень молоді, поширений у студентському середовищі тип культурного споживання, особистісні уподобання студентів, часто позбавлені критичного відношення, рівень обізнаності та практичний досвід молодих людей по раціональному використанню вільного часу.

Функціонування деяких суперечностей обумовлено розбіжностями та відсутністю взаємодії соціальних інститутів в процесі організації вільного часу студентів, розгубленість його організаторів в умовах сучасних трансформації. Визначені протиріччя не обумовлені сутністю вільного часу, їх можна було б уникнути, звернувши більшу увагу на формування культури вільного часу студентів.

З такими висновками солідарні майже всі викладачі, куратори студентських груп, керівники творчих колективів, спортивних секцій та молодіжних об'єднань, організатори виховного процесу вищих навчальних закладів. Із 10 опитаних осіб, що брали участь в ролі компетентних експертів, абсолютна більшість (92%) визначають формування культури вільного часу студентів в переліку основних функцій вищого навчального закладу як складову частину формування духовної культури майбутнього спеціаліста. Складності цього процесу, на думку експертів, обумовлені наступними факторами: 1) невизначеністю ціннісних орієнтацій системи вищої освіти, зокрема, цільових засад виховання; 2) неможливістю суперничати з потужним тиском псевдокультури, який здійснюється через засоби масових комунікацій; 3) слабкою матеріальною забезпеченістю сфери організації вільного часу студентів; 4) низьким рівнем матеріального та морального стимулювання викладачів та працівників-організаторів вільного часу молоді; 5) відсутністю необхідних знань і методики формування культури вільного часу студентів у багатьох осіб, на яких покладені завдання по формуванню загальної культури майбутніх спеціалістів.

Проведений у даному підрозділі аналіз кількісних та якісних характеристик вільного часу студентів, визначення типологічних особливостей його використання та рівнів культури вільного часу відносно їх поширеності в студентському середовищі обумовлюють дослідницькі орієнтири з подальшої дослідно-педагогічної роботи. Подолання недоліків в організації вільного часу студентів та суперечностей у формуванні культури

його використання можливе за дотриманням комплексу педагогічних умов, детальному обґрунтуванню яких присвячено наступний підрозділ.

2.2. Теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування культури вільного часу студентів

Аналіз стану використання вільного часу студентів та формування його культури, наведений у попередньому підрозділі, надає змістовний матеріал для подальшого вирішення дослідницьких завдань. Вважаємо, що висновки, отримані внаслідок вивчення в першому розділі феномену вільного часу студентів як педагогічної проблеми, визначення його педагогічної сутності та потенціалу, критеріїв культури вільного часу у співставленні з результатами аналізу реальної практики її формування та поширеності в студентському середовищі, можуть становити достатню наукову основу визначення педагогічних умов в сучасній соціально-педагогічній ситуації. До основних концептуальних положень, що сприяють визначенню педагогічних умов формування культури вільного часу студентів віднесено наступні:

1. Культура вільного часу студентів – це важливий компонент їх загальної культури, це спосіб опанування творчим потенціалом вільного часу, це міра реалізації соціально-культурного потенціалу особистості, міра набутих нею умінь та навичок саморегулювання вільного часу, міра підготовленості студента до вибору, участі та організації соціально-значущих видів вільночасової діяльності.

2. Формування культури вільного часу, умінь та навичок його ефективного використання становить собою складову частину процесу формування загальної культури майбутніх спеціалістів і одночасно обумовлюється нею.

3. Механізм формування культури вільного часу студентів в значній мірі обумовлений внутрішнім джерелом їх активності, основу якого становлять потреби, що, як правило, актуалізуються на рівнях творчої діяльності, спілкування, гри та пізнання.

4. В механізмі формування культури вільного часу студентів можна визначити три основні групи засобів, що забезпечують оптимальний вплив на студентів та цілісність самого механізму: інституалізовані, нормативно-регулятивні та особистісні.

Інституалізовані засоби дозволяють регулювати організацію вільного часу студентів за допомогою зусиль з боку сформованого соціально-культурного середовища. До їх структури відносяться органи державної влади та їх підрозділи; суспільно-політичні організації та рухи, що діють відповідно статутів, програм і впливають на соціокультурні процеси та духовні інтереси студентства; засоби масової інформації; вищі навчальні заклади; творчі спілки та організації; заклади культури і спортивно-оздоровчі установи тощо. Призначення нормативно-регулятивних засобів полягає у підтримці оптимальних умов функціонування підсистеми “культурно-дозвіллеві потреби – культурно-дозвіллеве середовище – культурно-дозвіллева творчість”.

До особистісних засобів відносяться: 1) мотиваційно-вольові (мотиви, навички, вправи); 2) когнітивно-аксіологічні (евристичній стиль мислення, логічні навички, пізнавальні алгоритми, ціннісні орієнтації); 3) поведінкові засоби (дії, вчинки, ініціативи, міри практичного характеру); 4) засоби самовиховання, саморегулювання особистості. Всі ці засоби використовуються у взаємодії на міжособистісному рівні і в самореалізації суб'єкта в соціокультурній творчості.

5. Механізм формування культури вільного часу студентів має урахувати різні її рівні (високий, середній, низький) та типологічні особливості використання вільного часу студентами (раціонально-діяльний, раціонально-споживацький, пасивно-споглядальний, нераціональний).

Визначення педагогічних умов формування культури вільного часу студентів, виходячи із складності та багатоаспектності феномену вільного часу, передбачає виокремлення декількох груп цих умов, а саме: соціально-педагогічних, організаційно-педагогічних та психолого-педагогічних.

Таким чином, першою і важливішою педагогічною умовою формування вільного часу студентів є соціальна мета виховання – всебічний і гармонійний розвиток особистості, домінантою якого повинна стати орієнтація на національне, суспільно-громадське виховання, пов'язане із загальнодемократичними і гуманістичними ідеалами.

На жаль, за останнє десятиліття процес виховання студентської молоді зазнав багатьох втрат. Впровадження ринкових відносин в усі сфери суспільного життя вплинуло і на навчально-виховний процес вищої школи, серед працівників якої поширилась думка, що до основних завдань вузів входять тільки навчальна та наукова діяльність. Внаслідок такої звуженої орієнтації відбулася відмова від управління позанавчальною роботою у вищих закладах освіти, що призвело до розпаду системи організації вільного часу, втрати накопиченого досвіду. Практика довела необхідність реанімації добрих сталих традиційних форм виховної роботи. Але суперечності проміж ідеалами всебічного і гармонійного розвитку особистості та недостатньо дієвим механізмом виховного процесу, реальним станом культурного розвитку студентської молоді обумовлюють необхідність переглянути зміст традиційних форм виховної роботи, самі принципи її організації, впроваджувати нові механізми і форми.

Наступна, друга умова органічно пов'язана з попередньою і передбачає заходи з боку держави і суспільства по збільшенню обсягу вільного часу студентів. Вони обумовлені необхідністю підвищення рівня індивідуалізації освіти, створення умов для самостійної роботи студентів, оптимальної реалізації їх культурного потенціалу. Як було визначено в нашому дослідженні, збільшення обсягу вільного часу студентів можливе за рахунок

зменшення навчального навантаження, поліпшення побутової сфери та підвищення культури вільного часу.

Третя умова спрямована на впровадження соціально-педагогічних механізмів підвищення загальної культури студентів, важливим компонентом якої визнана культура їх вільного часу. Відомо, що на студентів впливає не тільки навчально-виховний процес, який здійснюється вузом, але й атмосфера всього суспільства, рівень його культури, мистецтва. В цьому аспекті необхідною, на наш погляд, вважається зміна пріоритетів держави, суспільства в цілому, відносно залишкового принципу по відношенню до культури. Роль держави у підтримці культури викликає багато суперечок. З одного боку, здобута творча свобода виявилася сестрою бідності, з іншого, значні верстви громадян, і особливо молоді, взагалі облишили надію на підтримку держави у використанні надбань цієї сфери. Особливо це стосується комерціалізації вільного часу студентів. У зв'язку з останнім важливо визначити, як запобігти перетворенню позанавчальної виховної роботи на один з видів бізнесу? Хоч як не дивно, у країнах західної демократії дійшли простих висновків: культура субсидіарна, оскільки потрібна державі і суспільству. Питання полягає не в дилемі втручання чи невтручання держави в культурну галузь, а в тому рівні втручання (регулювання), який відповідає принципам демократичного суспільства з ринковою економікою. Одна з визначальних умов успішного розвитку ринку культури – виховання людей, які потребують культурних продуктів та послуг. Поширення байдужості суспільства до споживачів своїх культурних здобутків, проблеми культурного ренесансу стануть ще гострішими. До того ж, простір, з якого зникає власна культура, відразу захоплюють потужніші й агресивніші культури, що ми й бачимо на книжковому, музичному та кінематографічному ринках України. В цих умовах далеко не кожний студент має можливість бодай раз на місяць відвідати театр, концерт, музей тощо. Важливим чинником у формуванні духовної культури студентів є невисока якість пропонованих культурних послуг. З метою підвищення ролі

культури як ресурсу формування молодих людей, держава може взяти різноманітні засоби типу акцій “Книжка для всіх”, дозвіл студентам відвідувати вистави, концерти за студентськими квитками, якщо є вільні місця, або за пільговими цінами. За рахунок політики оподаткування культурних товарів, послуг для студентів в закладах культури, спортивно-оздоровчих установах можна значно поширити аудиторію студентів, залучити і призвичаїти останніх до корисних видів діяльності. В цьому аспекті суспільству важливо визначити, на які саме заходи і товари культури поширити пільги. Сучасна практика свідчить про безоплатні видовища, які проводять для молоді владні або політичні структури під час різноманітних кампаній за участю рок - і попвиконавців. То ж прилучення студентської молоді саме до таких артефактів поза надання рівнозначних можливостей прилучитися до високого мистецтва, корисних для особистості занять, навряд чи може сприяти підвищенню загальної культури студентів. Ураховуючи, що студентська молодь – це не діти, а вже дорослі люди, позиція суспільства в завданні підвищення загальної культури студентства полягає у створенні умов і можливостей для максимальної реалізації педагогічного потенціалу вільного часу і актуалізації потенційних можливостей кожного студента.

Нарешті, четвертою умовою групи суспільно-педагогічних умов є кадрове забезпечення сфери вільного часу студентів. Відомо, що найважливіша гуманістична функція вищого закладу освіти – це розвиток особистості студента, майбутнього фахівця. Ця функція не може бути реалізованою тільки у межах навчального процесу, а тому передбачає цілу систему позанавчальної роботи. Керівництво багатьох вищих навчальних закладів повертається до втрачених позицій відносно діяльності студентських клубів, молодіжних культурних центрів, поширення масової роботи бібліотек, організації творчих колективів художньої самодіяльності, клубів за інтересами, спортивних секцій, проведення оглядів, різноманітних олімпіад, фестивалів, свят тощо. Але в умовах доволі обмеженого фінансування і недостатнього матеріального забезпечення сфери культурно-

дозвіллевих занять студентів, виникає чимало проблем. Вкрай низькі посадові оклади працівників сфери культури, спорту обумовлюють спрямованість діяльності творчих та спортивно-оздоровчих колективів на досягнення суто професійних результатів, не сприяючи неформальному спілкуванню студентів, поширенню знань останніх стосовно позитивних і негативних характеристик обраних ними занять.

Майже всі наукові дослідження, присвячені окремим напрямкам виховної роботи із студентами у позанавчальний час, важливу увагу приділяють ролі інституту кураторів та їх підготовці до формування політичної, моральної, екологічної, естетичної, професійної культури, здорового способу життя студентів. Кожний з напрямків передбачає численні рекомендації відносно знань та умінь викладача-куратора студентської групи. Але реальне життя доводить неспроможність багатьох викладачів-кураторів опанувати всі рекомендації, а тим більше – їх реалізувати внаслідок значного навчального навантаження. Функції викладачів-кураторів доволі часто обмежуються посередництвом між студентами та управлінськими структурами вищих закладів освіти на рівні навчально-побутових проблем (що займає доволі багато часу). Отже, вкрай важливим і необхідним з боку держави, суспільства визначаються заходи, які сприяли б матеріальному заохоченню професіоналів, задіяних в сфері організації вільного часу, морального визначення їх діяльності.

Другу групу педагогічних умов ми визначили як умови організаційно-педагогічні. Їх важливість обумовлена тією роллю, яку відіграє організаційна діяльність у сфері вільного часу.

Аналіз стану позанавчальної роботи вищих навчальних закладів, проведений багатьма дослідниками [13; 23] свідчить про значні зусилля керівних структур вищих навчальних закладів стосовно організації вільного часу студентів. Майже в кожному з досліджень визначаються чинники, які негативно впливають на “коефіцієнт корисної дії” цієї роботи. Найбільшу кількість зауважень викликають саме її організаційні аспекти.

Концептуальним орієнтиром у визначенні групи організаційно-педагогічних умов в нашому дослідженні виступає положення, що культура вільного часу передбачає певний ступінь поєднання індивідуальних і масових форм вільночасової діяльності, активних і пасивних форм споживання духовних цінностей, відпочинку, спілкування і вільної творчої діяльності, вміння особи впливати на раціоналізацію структури вільного часу, здійснювати його саморегулювання, економію [33, 46]. При розробці цих умов були ураховані дані нашого дослідження, які дозволили визначити основні тенденції у використанні вільного часу студентів.

По-перше, спостерігається помітна переорієнтація студентів на індивідуальне (позаінституціоналізоване) культурне дозвілля, яке набуває “домашніх” форм. Тому спілкування з друзями та близькими людьми майже не пов’язане з навчальними закладами, осередками культури та спортивно-оздоровчими установами. По-друге, зберігається розважальна спрямованість в опануванні структури. Скорочення відвідування культурних заходів, участі у творчих та громадських об’єднаннях компенсується поширенням популярності розважальних телепрограм, естрадних музичних жанрів. По-третє, посилилась орієнтація на пасивне та безцільне проведення вільного часу. По-четверте, в структурі вільного часу студентів значно зменшилась доля творчих видів діяльності як регулярних занять. Все більш помітною стає тенденція незатребуваності соціально-культурного потенціалу студентів. Для більшості з них участь в різноманітних творчих, громадських та політичних об’єднаннях має епізодичний характер. Нарешті, вибір різних видів діяльності студентів найчастіше обумовлений розважальними і престижно-конформістськими мотивами.

Основними причинами такої ситуації визначені наступні:

- відсутність у значної частини студентів сформованої культури вільного часу;
- брак кваліфікованих спеціалістів, спроможних діагностувати культурно-дозвілєві інтереси і створювати відповідні умови для їх розвитку;

- відсутність у студентів знань про позитивні і негативні характеристики занять у вільний час, що унеможливорює критичне відношення до них молоді;

- низький рівень інформованості студентів стосовно соціально-культурного потенціалу середовища як на рівні вузів, так і на рівні міста;

- невідповідності, розбіжності між соціальним регулюванням використання вільного часу студентів та їх саморегулюванням.

Подоланню визначеної розбіжності можуть сприяти наступні організаційно-педагогічні умови.

Перша умова – оптимальне співвідношення занять, що сприяють розвитку активності, творчості, та занять, що задовольняють духовні потреби та інтереси студентів. Педагогічний сенс цієї умови полягає у визначенні позитивного впливу як “креативно-розвиваючої діяльності”, так і занять, які задовольняють пізнавальні інтереси, потреби молоді у спілкуванні, розвагах. Тактика педагогічного керівництва кожним з складових компонентів структури вільного часу студентів передбачає організацію занять комунікативного, розважального характеру, які, в свою чергу, стимулювали б пізнавальну діяльність молодих людей, їх прагнення до самореалізації, визнання через заняття, що активно розвивають здібності, підвищують творчий потенціал особистості. Саме за такої умови здійснюється важливе педагогічне завдання: відпочинок, розвага перетворюються на творчість.

Другою умовою цієї групи є оптимальне співвідношення масових, групових та індивідуальних форм організації вільного часу студентів. Ця умова стає однією з провідних тому, що визначає результативність педагогічного процесу, дозволяє гармонійно поєднати інтереси суспільства і особистості в сфері вільночасової діяльності студентів. Якщо масові форми – це важливий засіб утворення загальної емоційної сфери спільного проведення часу, який сприяє формуванню початкових інтересів, прагнення молодих людей до різних видів діяльності, то методика групових занять в

найбільшій мірі сприяє оптимізації структур вільного часу, формуванню його раціонально-діяльного типу використання.

Поширеність педагогічної спрямованості доцільне і на індивідуальні форми організації вільного часу. Це не обов'язково пов'язано з підвищеною увагою до студентів з пасивно-споглядальним або нераціональним типом використання вільного часу або особливо обдарованих творчих особистостей. Відомо, що значна частина студентів не дуже задоволена рівнем свого дозвілля, відчуває складність його раціонального використання. Комуś бракує часу, комуś інформації, хтось вагається зробити вибір і підсвідомо відчуває потребу у професійній консультації стосовно переважності тих чи інших уподобань (в прослуховуванні музичних записів, відвідуванні концертів, вистав, читання художньої літератури тощо). Дехто потребує і внутрішньо волає про допомогу навіть у суто особистісних справах (як підготуватися і бути цікавою особистістю на побаченні, як красиво провести інтимну зустріч з коханою людиною поза стереотипу відеопродукції із "сексуальними вправами"). Ураховуючи, що серед цінностей студентської молоді домінуючими є цінності людського життя, здоров'я, особистої долі, сім'ї тощо, уникати вищезгаданих проблем просто неможливо. Молода людина потребує відповідей на самі потаємні запитання. Вважаємо, що жодна сфера життєдіяльності молоді людини не повинна залишатися поза педагогічної уваги. Вирішувати має вона сама, але надати їй необхідну інформацію на достатньо професійному і делікатному рівні, підказати варіанти та інформаційні джерела – потенційна можливість індивідуальних форм роботи із студентами, спрямованих на удосконалення індивідуальних форм використання ними вільного часу.

Логічно пов'язаною з попередніми є третя умова цієї групи – регулювання вільночасової діяльності студентів. Цей аспект висвітлений майже всіма дослідниками проблем вільного часу. Регулювання визначається як цілеспрямований вплив на організацію вільного часу з метою поширення його меж, створення умов удосконалення його структури і змісту. В цьому

процесі слід розрізняти вільний час, що регулюється суспільством (через його інститути) і особистістю (саморегулювання).

Суспільне регулювання передбачає забезпечення об'єктивних умов для прояву активності людини, пошук оптимальних форм впливу до неї, цілеспрямоване формування потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій особистості. Суспільне регулювання визначає загальну спрямованість вільного часу, але якісний його зміст залежить від самої людини, її здатності раціонально, з максимальною користю провести свій вільний час. [33, 32-33]. Зупинимось на одній поширеній останнім часом думці, що з двох форм регуляції вільночасової діяльності прерогатива належить саморегуляції. Це положення, безумовно, має місце відносно дорослих сформованих суб'єктів діяльності. Стосовно ж студентської молоді, середовище якої ніяк не можна охарактеризувати як когорту із сформованою культурою, зокрема високим рівнем культури вільного часу, на наш погляд, слід говорити про рівнозначність суспільного регулювання та саморегулювання необхідності їх взаємозв'язку та взаємодії на підставі демократизації та гуманізації суспільного життя. У межах формування нової парадигми виховання слід передбачити основні механізми організації і регулювання вільного часу студентів на основі збагачення його гуманістичного змісту.

Дотримання принципів гуманізації дозволяє обмежити контролюючу функцію соціального регулювання і зорієнтувати її на стимулювання розвитку самоконтролю, утворення системи соціально-культурного моніторингу, що постійно відслідковує умови і характер використання вільного часу з точки зору їх відповідності універсальним демократичним і гуманістичним принципам. Слід підкреслити, що система виховної роботи у вузах різного профілю не може бути уніфікованою. Базуючись на загальних принципах виховання, вона в кожному вузі набуває своєрідності відповідно традиціям, умовам, науковим школам, студентському контингенту. Тому організація діяльності студентів повинна бути конкретною і зорієнтованою на їх ініціативу, гуманістичні цінності студентських неформальних

об'єднань. З метою розвитку активності студентів, оптимальної реалізації їх творчого потенціалу все вузівське життя повинне стати простором опробування демократичних форм. Загальна тенденція демократизації суспільного життя обумовлює необхідність гнучких, відкритих, гуманістичних підходів до різних форм самореалізації особистості, її самоорганізації і самодіяльності. Особливо це позначається на ефективності студентського самоврядування. Як правило, самоврядування досягає своєї мети там, де відбувся вузівський колектив в цілому, де склалися і розвиваються демократичні традиції. Отже, гуманізація і демократизація освіти і виховання, всього вузівського життя – ключ до взаємодії суспільного регулювання і саморегулювання в сфері вільного часу студентів.

Третю групу умов формування культури вільного часу студентів становлять умови психолого-педагогічні. Перша умова цієї групи позначена необхідністю урахувати особливості студентства як соціальної групи. Ця когорта молоді має свої власні цінності, які у визначеній мірі відрізняються від цінностей інших соціальних груп. Сучасні студенти не дуже пов'язані із цінностями часу, що минає, але й не мають можливості сприймати нові цінності в умовах суспільної аномії. Їм важко знайти самостійну позицію в сучасному суспільстві, але вони прагнуть цієї самостійності, орієнтуючись на нові принципи гуманізації та економічної незалежності. Найвищим показником особистісної культури є реалізація нею власних сутнісних сил, свого творчого потенціалу. Саме цей показник є стрижневим в характеристиці культури вільного часу студентів.

Культура вільного часу потребує активної діяльності, а не пасивного відношення до наданих можливостей духовного розвитку. Формування вільночасової культури передбачає подолання інерції, байдужності, активізації духовних потреб особистості, які слугують основою розвитку її ціннісних орієнтацій. Система потреб утворює одну з важливих сукупностей соціально-психологічних якостей особистості. Вона розвивається впродовж всього життя індивіда, однак, найбільш активно цей процес відбувається у

підлітковому віці та в період юності. Приблизно до 23-29 років у людини формується відносно стійка і впорядкована система потреб і ціннісних орієнтацій, процес їх розвитку уповільнюється, але зберігається. Тобто, вікові особливості впливають на предметно-змістовну динаміку системи. Це потрібно враховувати при формуванні культури вільного часу студентів, зважаючи на необхідність формування потреб в раціональному його використанні, ціннісного відношення до вибору видів діяльності, що сприяють розвиткові особистості, реалізації її творчого потенціалу.

Потреби формуються в практичній діяльності: через спілкування та інші комунікативні канали оволодіння соціальним досвідом та культурними цінностями суспільства. В психологічному плані механізм формування потреб складається у психічному відображенні і усвідомленні особистістю предмета потреби як цінності, у виявленні внутрішньої спонуки до оволодіння предметом потреби у якості основного мотиву відповідної діяльності. Отже, формування культури вільного часу студентів передбачає наявність визначеного ріння духовних потреб, які тісно між собою взаємопов'язані. Тому в процесі формування загальної культури студентів необхідно приділити увагу формуванню ціннісного відношення студентів до вільного часу, критичного відношення до вибору занять на користь тих, що найбільш сприяють розвиткові особистості та реалізації її соціально-культурного потенціалу.

Наступними двома психолого-педагогічними умовами формування культури вільного часу студентів є урахування типологічних особливостей його використання та рівнів культури вільного часу студентів. Саме ці умови передбачають необхідність диференційованого підходу до формування культури вільного часу студентів, оскільки орієнтація на “студента взагалі” знижує результативність педагогічних зусиль. Диференційований підхід до організації вільного часу студентів і формування його культури не повинен обмежуватися лише урахуванням характеристик студентства як соціальної групи, орієнтуватись на особливості молодіжної субкультури. Необхідно

мати на увазі цілу низку факторів, що обумовлюють інтереси, потреби, можливості студентів, цільові установки та їх орієнтації на конкретний тип використання вільного часу, рівні його культури. Важливо пам'ятати, що майже кожне десятиліття формує свій визначений стиль, навіть “моду” використання вільного часу. Враховуючи тенденції розшарування сучасного студентства, розбіжності у можливостях студентів в організації вільного часу, проблема формування культури його використання стає ще більш актуальною.

Диференційований підхід до формування вільного часу студентів передбачає урахування типологічних особливостей його використання та різних рівнів культури. Механізми формування культури вільного часу у студентів з раціонально-діяльним, раціонально-споживацьким типами повинні відрізнятися від методів роботи із студентами, які негативно відносяться до масових групових форм організації вільного часу, до занять, найбільш активно впливаючих на розвиток особистості.

Робота із студентами, віднесених до раціональних типів використання вільного часу (раціонально-діяльного та раціонально-споживацького), передбачає створення умов, стимулюючих їх активність, застосування методів, що впливають на розвиток духовних потреб, інтересів і їх переведенню на більш високий рівень, методів що сприяють максимальному розвитку їх здібностей, поширенню їх діапазону, переведенню виконавського рівня на творчий.

Організація вільного часу студентів другої групи (пасивно-споглядального та нераціонального) передбачає роз'яснення їм негативних рис їх дозвілля, формування позитивних установок до занять, що сприяють розвиткові особистості і задовольняють духовні потреби та інтереси. Враховуючи спрямованість таких студентів до занять розважального характеру, шляхом ускладнення саме цих занять, необхідно сприяти активізації пізнавальних, художніх інтересів молодих людей з послідовним переведенням їх до більш продуктивних видів діяльності.

Залучення студентів до різних видів діяльності передбачає необхідність урахування досвіду використання ними вільного часу, рівнів його культури. По відношенню до студентів з високим рівнем культури можна говорити про високостатусних індивідів, яким притаманна значна активність. Завдання по формуванню культури вільного часу таких студентів полягає у заохоченні їх діяльності, створенні умов для розвитку лідерських рис, що дозволить їм здійснювати вплив на широкий загал студентів. Таким чином, лідери виступають у якості своєрідних генераторів ідей, авторитетних експертів, які в подальшому спрямують діяльність своїх товаришів на раціональні заняття в сфері вільного часу.

Формування культури вільного часу у студентів із середнім її рівнем підпорядковується меті подолання деякої однобічності, формування духовних потреб, заохочення до більш повної реалізації їх соціально-культурного потенціалу.

Низький рівень культури вільного часу передбачає формування критичного відношення студентів до деструктивних видів діяльності, подолання байдужості, пасивно-споглядального використання вільного часу, усвідомлення цінності останнього.

Механізм формування культури вільного часу студентів відбиває прагнення молодих людей якомога швидше адаптуватись до нестандартних умов сучасного життя. Вони не знаходять необхідних зразків в досвіді попередніх поколінь, заперечують батьківські практики, але не мають і своїх. Внаслідок цього студенти намагаються адаптуватися до сучасних умов не через батьківський досвід або визнані і сталі інституціональні ідентифікаційні практики, як раніше, а через більшу активність індивідуального пошуку.

Тому, досвід групи ровесників стає для більшості студентів значно привабливішим і може виступати у якості нормативною зразку. Але не слід забувати, що значна кількість студентів прагне допомоги у більш

раціональному використанні вільною часу і надати їй можуть професійні його організатори, фахові структури виховної роботи вузів.

Це обумовлює особливий характер педагогічно доцільних взаємовідносин між викладачами і студентами як суб'єктами організації вільного часу. Визначення сутності цих відносин можливе тільки на підставі ідей педагогічного співробітництва, які в сфері вільного часу можуть бути реалізовані особливо плідно, хоча і своєрідно. Стосунки в молодіжних культурних центрах мають один стиль, в гуртковій діяльності другий, в громадських об'єднаннях третій. Але, незалежно від цього, педагогічні взаємовідносини в сфері вільного часу повинні урахувувати специфіку вільночасової діяльності.

Таким чином, механізм формування культури вільного часу студентів ми розглядаємо з позиції підвищення рівнів двох її критеріїв, визначених в ході експериментальної роботи: інформаційно-мотиваційного і практичного.

З точки зору динаміки цього механізму, слід передбачити декілька позицій: визначення рівнів культури вільного часу студентів та їх поширеності в студентському середовищі; інформаційне забезпечення студентів відносно сутності вільного часу, основних його темпоральних характеристик: формування ціннісного відношення до вільного часу і критичного ставлення у виборі різних видів діяльності: залучення студентів до масових, групових занять з урахуванням їх соціально-культурного потенціалу і прагненням його реалізувати; використання занять розважального характеру як стартової основи, спрямовуючи орієнтацію студентів до більш раціональних, творчих занять (сприяння піднесенню соціально-культурних потреб студентів із споглядальних до творчих видів діяльності), стимулювання активності студентів, підвищення авторитету творчих видів діяльності.

Отже, визначені на підставі концепції вільною часу студентів педагогічні умови формування культури його використання, становлять собою сукупність трьох груп умов: соціально-педагогічних, організаційно-

педагогічних, психолого-педагогічних. Кожна з них відображує конкретний аспект дослідження, а всі разом вони дають науково обґрунтовані орієнтири для подальшої дослідно-педагогічної роботи по формуванню культури вільного часу студентів.

ВИСНОВКИ

У системі освіти України відповідно до ст.76 Закону України «Про освіту» діє психологічна служба, яка забезпечує своєчасне та систематичне вивчення психофізичного розвитку здобувачів освіти, мотивів їхньої поведінки й діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, гендерних та інших індивідуальних особливостей, сприяє створенню умов для соціального й інтелектуального розвитку здобувачів освіти, охорони психічного здоров'я, надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки всім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей і завдань системи освіти. Діяльність психологічної служби провадиться психологами, соціальними педагогами, методистами та директорами(завідувачами) навчально-методичних кабінетів/центрів/лабораторій. Психологічна служба вищих навчальних закладів як складова частина державної системи охорони психічного й соціального здоров'я громадян, покликана надавати соціально-педагогічну та психологічну допомогу особистості не тільки в кризові моменти її життя, а й у процесі розвитку та саморозвитку.

Головним поточним пріоритетом діяльності закладів освіти під час війни є забезпечення стійкості учасників освітнього процесу, які постраждали від російської збройної агресії. За таких умов роль психологічної служби у системі вищої освіти суттєво зростає. Організація вільного часу, дозвілля студентів, є одним з пріоритетних напрямків здоров'язберігаючої тактики у діяльності фахівців служби.

Наше дослідження дозволило зробити такі висновки:

1. Аналіз наукових джерел показав, що в теорії і педагогічній практиці вищої освіти набувають розвитку культурологічні підходи до забезпечення демократичної та гуманістичної підготовки майбутніх фахівців. Важливим фактором цього процесу визнано дозвілля студентів, педагогічна сутність

якого обумовлена спрямованістю вільночасової діяльності на всебічний розвиток особистості.

Відповідно до найважливіших функцій вільного часу - розвиваючої і рекреаційної, визначено структуру вільночасової діяльності як діалектичну єдність двох складових: дозвілєво-рекреативної та креативно-розвиваючої діяльності.

Вільний час студентства, як своєрідної соціальної групи суспільства, має свою особливість, яка зумовлена необхідністю адаптуватися до нових потреб організації часового простору життєдіяльності студентів після постійного контролю більш-менш усталеного соціального середовища (сім'ї, школи), обмеженої сфери спілкування. Набувають важливості усвідомлення студентами цінності самого часу, вміння його раціонально використовувати, критично відноситись до вибору занять. В той же час саме ці чинники ефективної життєдіяльності становлять для молоді чи не найскладнішу проблему.

2. На основі теоретичного аналізу проблеми у дослідженні обґрунтовано систему понять "педагогічний потенціал вільного часу студентів", "культура вільного часу студентів", визначено їх структурні елементи, функції та основні фактори формування.

Педагогічний потенціал дозвілля студентів розглядається як сукупність можливостей (невиявлених), які за певних умов можуть бути актуалізованими через чисельні функції (розвиваючу, компенсаторну, орієнтаційну, комунікаційну, регулятивну, ігрову, художньо-соціалізуючу).

Культура дозвілля студентів - це важливий компонент їх загальної культури, це спосіб опанування творчим потенціалом вільного часу, це міра реалізації соціокультурного потенціалу особистості, міра набутих умінь та навичок саморегулювання вільного часу, міра підготовленості студента до участі та організації соціально-значущих видів діяльності. Формування культури вільного часу є складовою частиною процесу формування загальної культури майбутніх спеціалістів і одночасно обумовлюється нею.

3. Відповідно до вибору занять, їх спрямованості на розвиток особистості, регулярності та оптимальності їх співвідношень, в дослідженні визначені основні типи використання вільного часу (раціонально-діяльний, раціонально-споживацький, пасивно-споглядальний і нераціональний) та їх поширеність в студентському середовищі. В ході дослідницької роботи виявлено значну кількість студентів, яким притаманні пасивно-споглядальний та нераціональний типи використання вільного часу, що свідчить про недостатній рівень реалізації його педагогічного потенціалу з причин як об'єктивного так і суб'єктивного характеру. Аналіз змісту основних суперечностей доводить, що їх можна вирішити шляхом більш ефективного використання можливостей соціально-культурного середовища і, зокрема, збільшенням уваги до формування культури вільного часу студентів.

4. На основі матеріалів дослідження обґрунтовано наступні критерії сформованості культури вільного часу студентів:

- інформаційно-мотиваційний з відповідними показниками (наявність знань про сутність, темпоральні характеристики та функції вільного часу; розуміння важливості його раціонального використання, усвідомлення ролі різних видів діяльності та впливу на розвиток особистості; мотиваційні характеристики самоорганізації вільного часу, вибору важливих для розвитку особистості і суспільно-корисних видів діяльності);

- практичний, сутність якого розкривають такі показники: готовність студентів до раціональної організації (самоорганізації) вільного часу; наявність в його структурі видів діяльності, що розвивають здібності та задовольняють інтереси, потреби в їх оптимальному співвідношенні; гармонійне сполучення індивідуальних та колективних форм використання вільного часу.

На підставі цих показників в дослідженні визначені рівні сформованості культури дозвілля студентів (високий, середній, низький), виявлена їх поширеність в студентському середовищі.

5. Важливим чинником ефективності процесу формування культури дозвілля студентів визначено комплекс умов:

- соціально-педагогічних, що передбачають орієнтацію на суспільне національне виховання, створення необхідних умов для саморозвитку особистості (збільшення обсягу вільного часу студентів, підвищення рівня їх загальної культури, матеріальне і кадрове забезпечення інституційних структур, виконуючих функцію організації вільного часу молоді);

- організаційно-педагогічних, які забезпечують єдність організаційно-педагогічної діяльності з різними формами самоорганізації студентів на загальнодемократичних і гуманістичних принципах, обумовлюють рівноправність суспільно-організованих колективних та індивідуальних форм, вільний вибір занять, що сприяють розвитку особистості, задовольняють її потреби та інтереси;

- психолого-педагогічних, якими передбачено урахування особливостей студентства як соціальної групи, типологічних особливостей використання студентами вільного часу, рівнів сформованості їх дозвілєвої культури.

Отже, дозвілля студентів – важливий компонент загальної культури майбутніх спеціалістів – потребує підвищення уваги до цілеспрямованого процесу її формування в системі виховної роботи вищих навчальних закладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аза Л.О., Піддубний В.А. Соціальна цінність вільного часу. Київ: Знання, 1974. 47с.
2. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: Підручник. Київ: Либідь, 1998. 560с.
3. Безклубенко С.Д. Культура історичного (тобто суспільного) буття народу. *Культура і сучасність: Альманах*. Київ: ДАКККиМ, 2001. С.17-23.
4. Бех І.Д. Виховання особистості в соціогенетичному дискурсі. Гуманістично спрямований виховний процес в становлення особистості. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Збірник наукових праць*. Київ: Віра-Інсайт, 2001 Кн.1. С. 8-16.
5. Бех У.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: шляхи реалізації. Київ: ІЗМН, 1996. – 232 с.
6. Белецька І.В. Специфіка та зміст молодіжного дозвілля. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2008. №2. С. 26-31.
7. Бочелюк В. Й. Дозвіллєзнавство : навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
8. Вища школа на шляху оновлення / Т.Я. Старченко, О.М. Стоян, О.І. Вобик. Львів: Світ, 1991. 128 с.
9. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: методичний посібник для студентів магістратури. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 316 с.
10. Войтович Н.О. Проблеми організаційного клімату у вищих закладах освіти. *Практична психологія та соціальна робота*. 2001, №10. С.6-9.
11. Воловик А. Педагогіка дозвілля / А. Воловик, В. Воловик. Харків: ХДАК, 1999. 332 с.

12. Донцов А.В. Психолого-педагогічні особливості формування ціннісних орієнтацій студентської молоді. *Високі технології виховання*. Харків: ІСДО, 1995. С. 86-90.
13. Європейська практика студентського самоврядування в університетах України: Методичні матеріали / За ред. Т. Б. Буяльської. Вінниця : [б. в.], 2005. 82 с.
14. Зверєва І.Д. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в Україні. Дис. докт. пед. наук. Київ, 1991. 451 с.
15. Злобина Е.Г. Общение как фактор развития личности. Київ: Наукова думка, 1982. 114 с.
16. Злобіна О. Суспільна криза і життєві стратегії особистості. Київ : Стилос, 2001. 238 с
17. Ільїн В.В. Культура і творчість. *Деякі аспекти формування національної культури студентської молоді. Збірник наукових статей*. Київ: ІЗМН, 1997. с. 83–99.
18. Капська А.Й. Основні закономірності моделювання виховного процесу. *Нові технології виховання: Зб. наук. статей / Відп. ред. С.В. Кириленко*. Київ: ІСДС, 1995. С.91-96.
19. Карамушка Л. М., Ходакевич О. Г. Психологічні особливості ставлення студентської молоді до грошей : монографія. Київ : КНЕУ, 2017. 200 с.
20. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 1997. 304с.
21. Кіпень В. Студенти: Деякі риси до портрету. Програма підтримки виробленої стратегії реформування освіти. 2001, № 2. С. 11-13.
22. Кочубей Н.В. Соціокультурна діяльність: навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2015. 122с.

23. Краснова Н. П., Харченко Л. П., Пігіда В. М. Соціалізація особистості : навч-метод. посіб. до семінарських занять і самост. роботи для студ. спец. „Соціальна робота”. Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. 178 с
24. Крижко В.В. Теорія і практика менеджменту в освіті. Запоріжжя: Просвіта, 2003. 272 с.
25. Кризове консультування для фахівців психологічної служби освіти в Україні. URL: <https://youtu.be/N2H9ly7aOnE>.
26. Кудін В.А. Естетичне виховання студентів. Київ: Вища школа, 1984. 31 с.
27. Лисенко Л.В. Педагогічні умови забезпечення професійно орієнтованої виховної роботи в студентській групі. Автореф. дис. ... канд.пед.наук. Харків, 1998. 17с.
28. Мартиненко О. О. Європейський досвід створення умов для активного відпочинку молоді. Ольвійський форум – 2018 : стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі. *XII Міжнародна науково-практична конференція «Реалізація євроінтеграційної політики України : суспільно-політичний та безпековий аспект»*. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2018. С. 120-122.
29. Навроцький А.І. Місце та роль студентського колективу в системі підготовки спеціаліста. *Вісник Харківського університету*. Харків, 1989. №342. С.58-64.
30. Освіта України в умовах воєнного стану. *Інформаційно-аналітичний збірник* за заг.ред. С,Шкарлета, 2022. Київ. 345 с.
31. Осипова Н.Ф. Студенческая группа как субъект формирования личности специалиста. Харьков: Основа, 1991. 150 с..
32. Петрова І. В. Соціально-культурна анімація як вид дозвілля. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vdakk/2011_3/17.pdf
33. Піча В.М. Вільний час: тенденції і проблеми розвитку. Київ, 1992. 106 с.

34. Пішун С. Г. Формування культури дозвілля студентів вищих навчальних закладів в умовах роботи студентського клубу: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Київ, 2005. 222 с.
35. Пішун С.Г. Проблеми формування культурних потреб студентів та шляхи їх вирішення. *Педагогічні науки. Збірник наукових праць*. Суми: СумДПУ ім.А.С.Макаренка, 2001. С. 237-244.
36. Польшин А.К., Жарова Л.В. Психологічні особливості адаптації студентів до навчання у ВНЗ. *Вісник Харківського нац. ун-ту, серія «Психологія»*. 2000. - №483. С. 141-145.
37. Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану: наказ МОН України від 07.03.2022 № 235.
38. Про затвердження Положення про психологічну службу системі освіти України: наказ МОН України від 22.05.2018 № 509.
39. Про методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій»; лист МОН України від 04.04.2022 22.10-412.
40. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015. № 389-УШ (зі змінами та доповненнями).
41. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 р. № 286.
42. Пути реализации воспитательного потенциала вуза: Методология, методика, опыт / И.Е. Тарапов, В.И. Чигринов, Н.Ф. Николаевский и др. Харьков: Вища школа. Изд-во при Харьков. ун-те, 1988. 191с.
43. Путіловська Н.Б. Формування особистості студентів в умовах вільного часу. *Збірник наукових праць*. Вип. 20. Т.1: Педагогічні науки / За заг. ред. В.Д. Будака, О.М. Пехоти. Миколаїв: МДУ, 2008. С.165.
44. Скутович К. Співпраця. Можливість. Чи необхідність для неурядових організацій? Львів: Товариство Лева, 1999. С. 8.

45. Столяренко О. Б. Психологія особистості: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
46. Чепелева Н.В. Психологічні закономірності розуміння та інтерпретації особистого досвіду. Соціально-психологічні чинники розуміння та інтерпретації особистого досвіду: монографія. Київ: Пед. думка, 2008. С.6-15
47. Язвінська О.М. Позааудиторна робота як засіб виховання національної культури молоді. *Деякі аспекти формування національної культури студентської молоді: Збірник наук. статей.* Київ: ІЗМН, 1997. С.73-83.
48. Яковенко А. Вплив суспільних чинників на студентську молодь. *Соціологія*, 2000. №1. С.82-88.
49. Ярема А.І. Соціологічний аспект сутності феномену успіху. *Шевченківська весна : матеріали Міжнар. міждисциплін. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених.* Київ: Логос, 2010. Вип. VIII. 444 с.

<p>11. участь у діяльності студентського конструкторського (проектного) бюро, архіву, лабораторії;</p> <p>12. участь у виконанні господо говірної та держбюджетної теми;</p> <p>13. підготовка доповіді (реферату)</p> <p>Разом: витрати на науково-дослідницьку роботу (п.25-28)</p> <p>14. участь у зборах, засіданнях;</p> <p>15. виконання виборних громадських обов'язків;</p> <p>16. участь у політичних об'єднаннях, молодіжних рухах, громадських організаціях;</p>									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
<p>17. волонтерська діяльність;</p> <p>18. виконання окремих громадських доручень;</p> <p>19. інша громадська діяльність</p> <p>Разом: витрати на громадську діяльність (п.29-34)</p> <p>20. спортивні вправи;</p> <p>21. спортивні тренування;</p> <p>22. участь у спортивних змаганнях;</p> <p>23. відвідування оздоровчих центрів (аеробіка, шейпінг, басейн тощо);</p> <p>24. Участь у спортивних змаганнях у якості тренера, судді тощо;</p> <p>25. інші спортивні заняття</p> <p>Разом витрати на спортивно-оздоровчу діяльність (п.35-40)</p> <p>26. перегляд театральних вистав і концертів;</p> <p>27. відвідування кінотеатру;</p>									

49. бездіяльний відпочинок; 50. витрати часу на інші розваги і відпочинок (які саме?) <hr/> <hr/> Разом: витрати часу за розділом “Вільний час”									
--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Шифр _____

Анкета**Шановний друже!**

З метою вивчення реального стану організації вільного часу студентів та визначення умов удосконалення їх дозвілля, просимо відповісти на запитання цієї анкети.

Перш ніж заповнювати її, радимо уважно ознайомитися з питаннями, а вже потім щиросердно відповісти на кожний з них (у деяких випадках підкреслити один із наданих варіантів відповіді, іноді – доповнити).

1. Назва навчального закладу (ВНЗ) _____
_____
2. Факультет _____
3. Курс _____
4. Основні відомості про себе:
  - скільки років _____
  - стать: чол. жін. (підкресліть)
  - сімейний стан: самітній(я)
одружений(а)
розлучений(а)
  - мешкаю: - з батьками
- з сім'єю
- самостійно
5. Ваше навчання для Вас:
  - безкоштовне
  - платне
6. Ви отримуєте стипендію?
Так. Ні.
7. Одночасно з навчанням в інституті Ви десь працюєте?
  - не працюю;
  - працюю на повну ставку;
  - працюю за сумісництвом;
  - маю тимчасові підробітки;
8. Чи пов'язана робота (якщо Ви працюєте) з професійною спрямованістю Вашого навчання?
  - безпосередньо пов'язана;
  - лише частково;

- нічого спільного;
- 9. Чи маєте матеріальну підтримку?
  - забезпечую себе самостійно;
  - допомагають батьки;
  - допомагає чоловік (дружина);
  - допомагають рідні;
  - вистачає стипендії;

доповніть: _____

10. Які житлові умови Ви маєте?

- в квартирі батьків маю власну кімнату;
- мешкаю в окремій квартирі;
- знімаю квартиру (кімнату);
- мешкаю в гуртожитку;

доповніть: _____

11. Які предмети культурного вжитку маєте у своєму користуванні (підкресліть):

- телевізор;
- відеомагнітофон;
- магнітофон;
- музичний центр;
- плейєр;
- кінокамера;
- фотоапарат;
- відеотека;
- аудіотека;
- домашня бібліотека;
- муз. інструменти (назвіть які саме) _____

_____

- спортивне знаряддя (що саме) _____

_____

- прилади, пристосування для Вашого захоплення _____

- машина;
- мотоцикл;
- комп'ютер;

доповніть інше: _____

13. Після визначення рейтингу, оцініть тривалість часу, який Ви приділяєте наведеним у п. 12 заняттям (обведіть необхідні бали визначеної графі у таблиці п.12):

увесь вільний час	–	5
багато часу	–	4
не дуже багато	–	3
дуже мало часу	–	2
зовсім не витрачаю часу на ці заняття	–	1

14. Як давно Ви займаєтесь кожним з визначених Вами видів діяльності? (обведіть необхідні бали визначеної графі у таблиці п.12)

не займаюсь	–	1
менше року		2
від 1 до 3 років	–	3
від 3 до 5 років	–	4
більше 5 років	–	5

15. Наскільки регулярно присвячуєте свій вільний час визначеним заняттям? (занесіть необхідні бали до графі “Регулярність” таблиці п.12)

щоденно	–	5
декілька разів на тиждень	–	4
декілька разів на місяць		3
декілька разів на рік	–	2
епізодично	–	1

16. У яких місцях Ви проводите свій вільний час? (позначте, як часто)

Місце проведення вільного часу	Увесь вільний час	Більшу частину вільного часу	Невелику частину вільного часу	Зовсім небагато часу	Ніколи не буваю
В інституті					
В клубних установах					
В закладах культури (театри, музеї, тощо)					
В молодіжному центрі					
В приміщеннях молодіжних організацій					

В спортивно-оздоровчих установах					
В кіно					
На стадіоні					
На спортмайданчиках					
У відеосалоні					
В кафе, барах					
Дискотеки, нічні клуби					
Масові гуляння					
За містом					
Вдома					
У друзів (вечірки)					
Де ще					

17.3 ким саме найчастіше проводите свій вільний час?

	Увесь вільний час	Майже увесь вільний час	Вихідні дні	Дуже рідко	Ніколи
В оточенні рідних					
З однокурсниками					
У колі друзів					
Із сусідами – ровесниками					
З однодумцями по спільній справі					
З близькою людиною					
Наодинці					
Де ще?					

18. Хто здійснює найбільший вплив на Ваш досвід використання вільного часу? (5 – у повній мірі; 4 – у значній мірі; 3 – вагаюся відповісти; 2 – здійснюють недостатньо; 1 – не впливають зовсім: доповніть та відмітьте)

23. У виборі занять на які джерела пропозиції Ви орієнтуєтесь більше (підкресліть):

Інститут   Місто   Молодіжні організації   Самостійні
Які ще? _____

24. Визначте чинники, що заважають проводити вільний час відповідно Вашим бажанням, інтересам, потребам (підкресліть один або декілька варіантів відповідей за рейтингом):

- навчальна завантаженість;
- втома після занять;
- заважають сімейні та побутові клопоти;
- відсутність навичок в самоорганізації вільного часу
- бракує компанії, друзів для проведення дозвілля;
- не маю здібностей до будь-якої творчої діяльності;
- бракує коштів;
- низький рівень послуг, що пропонують заклади культури;
- високі розцінки у творчих колективах;
- відсутність тренажерних залів, оздоровчих груп, басейну;
- невиправдано високі платні послуги для студентів за додаткові заняття з іноземної мови, в комп'ютерних класах, Інтернетсистемі тощо;
- суто професійна спрямованість діяльності художніх колективів;
- відсутність можливостей проведення вільного часу студентів в інституті з метою неформального спілкування;
- слабка матеріальна база організації вільного часу молоді за місцем проживання;
- незадовільні часи роботи спортивних секцій гуртків;
- складності у прояві ініціативи в організації вільного часу;
- використання вільного часу не поступаючись власними моральними принципами;
- обмежений вибір занять;
- брак умінь неформального спілкування, складності у становленні контактів з новими людьми;
- високі ціни на квитки в установах культури;
- низький рівень організації вільного часу молоді, зокрема під час масових закладів
- які ще _____

25. Яке Ваше ставлення до негативних форм використання вільного часу Вашими ровесниками? (5 – осуджую; 4 – осуджую, але з урахуванням обставин; 3 – вагаюсь відповісти; 2 – це їх особа справа; 1 – мене це зовсім не турбує)

- зловживання спиртними напоями	5 4 3 2 1
- вживання наркотиків	5 4 3 2 1
- азартні ігри	5 4 3 2 1
- хуліганство	5 4 3 2 1
- вільні статеві стосунки	5 4 3 2 1
- проституція	5 4 3 2 1
_____	5 4 3 2 1
_____	5 4 3 2 1

26. Які принципи управління, на Ваш погляд, важливі саме у сфері вільного часу? (5 – дуже важливі; 4 – важливі; 3 – не знаю; 2 – не дуже важливі; 1 – не важливі)

- демократизм	5 4 3 2 1
- гуманізм	5 4 3 2 1
- оптимальність	5 4 3 2 1
- самовизначення	5 4 3 2 1
- конкретність	5 4 3 2 1
- задоволення інтересів	5 4 3 2 1
- територіально-галузевий	5 4 3 2 1
- реалізація потенціалу особистості	5 4 3 2 1
_____	5 4 3 2 1
_____	5 4 3 2 1

27. Яким літературним жанрам Ви надаєте перевагу? (5 – дуже подобається; 4 – подобається; 3 – не можу відповісти; 2 – не дуже подобається; 1 – не подобається)

- професійної спрямованості	5 4 3 2 1
- пригодницька	5 4 3 2 1
- романи про кохання	5 4 3 2 1
- фантастика	5 4 3 2 1
- детективи	5 4 3 2 1
- історична	5 4 3 2 1
- художня класика	5 4 3 2 1
- мемуарно-біографічна	5 4 3 2 1
- науково-популярна	5 4 3 2 1
- філософська	5 4 3 2 1
- політична	5 4 3 2 1
_____	5 4 3 2 1
_____	5 4 3 2 1

28. Визначте Ваше уподобання відносно радіо та телепрограм (5 – дуже подобаються; 4 – подобаються; 3 – не можу відповісти; 2 – не дуже подобаються; 1 – не подобаються зовсім)

- професійної спрямовані	5 4 3 2 1
- науково-популярні	5 4 3 2 1
- інформаційні	5 4 3 2 1
- політичні	5 4 3 2 1
- спортивні	5 4 3 2 1
- детективи	5 4 3 2 1
- пригодницькі	5 4 3 2 1
- про вітчизняну культуру	5 4 3 2 1
- про інші країни	5 4 3 2 1
- музично розважальні	5 4 3 2 1
- про класичне мистецтво	5 4 3 2 1
- історичні	5 4 3 2 1
- розважальні ток-шоу	5 4 3 2 1
- морально-духовної проблематики	5 4 3 2 1
- правові	5 4 3 2 1
- народна творчість	5 4 3 2 1
- художні фільми за жанрами	
а) історичні	5 4 3 2 1
б) мелодраматичні серіали	5 4 3 2 1
в) бойовики	5 4 3 2 1
г) тріллери	5 4 3 2 1
д) психологічні	5 4 3 2 1
е) ліричні	5 4 3 2 1
ж) комедійні	5 4 3 2 1
з) детективи	5 4 3 2 1
_____	5 4 3 2 1
_____	5 4 3 2 1

29. Яким музичним жанрам Ви надаєте перевагу у прослуховуванні музики?

- класична;
  - духовна;
  - народна;
  - джаз;
  - поп-музика;
  - рок-музика, зокрема її напрями:
-

30. Які сайти в Інтернеті найчастіше “відвідуєте”?

---

31. Чи потребуєте Ви допомоги в організації свого вільного часу з боку громадських організацій:

Інституту - Так. Ні.

Району - Так. Ні.

Міста - Так. Ні.

32. Що пропонує своїм студентам навчальний заклад у вільний час (перелік гуртків, об'єднань за інтересами, клуби, масові заходи тощо)_____

---

33. Як інформація про заходи доводиться до відома студентів?

---

34. Які дозвіллені заходи найбільше відвідуються студентами Вашого інституту?

---

35. Ваши пропозиції щодо необхідності і можливостей удосконалення організації вільного часу студентів (можна у вигляді твору, як додаток до анкети)

Шифр _____

Мій вільний час

(План домашнього твору)

1. Декілька рис до соціального портрету сучасного студентства (самі про себе).
2. Студентський побут і матеріальні можливості
3. Бюджет робочого часу студента (тобто навчального) – і чесно!
4. Праця студентів у їх позанавчальний час.
5. Вільний час студентів: проблеми його використання і організації (співвідношення індивідуального і громадського регулювання вільного часу студентів.

Проблеми:

а) сфери бажаного (чого хотілося б) і можливого (що є і, за те дякуємо);

б) форми і змісту заходів;

в) присутності і участі;

г) розважальності і пізнавальності;

д) формування цінностей?

ж) розвитку здібностей?

б. Більш детально про Ваші уподобання в:

- перегляді телепрограм;
- огляді газет та журналів;
- прослуховуванні радіопередач, аудіо записів;
- огляді сайтів в Інтернеті;
- художньому читанні;
- відвідуванні театрів, концертів, музеїв.

Назвіть книги, статті, вистави, концерти які сподобались, імена улюблених виконавців, авторів, художників та ін.

7. Студентські роки – це час цікавих зустрічей, побачень, утворення сім'ї. Як проходять Ваші побачення, чи потрібно до них готуватися і як саме?

8. Вибачте (поміж нами, можна про ТАБУ?) За вашим бажанням – декілька слів про особисте, інтимне життя студентів (що в ньому Вас задовольняє, чого прагнете, що саме не відповідає Вашим сподіванням?)

9. Ваше відношення до хибних звичок, деструктивної поведінки в студентському середовищі? Як їх позбавитися?

10. Чи вважаєте Ви себе підготовленим (ою) до самоорганізації свого вільного часу? Ви його плануєте, чи сподіваєтеся на вдалу інтерпретацію? Чи маєте необхідний запас знань, умінь, навичок для раціонального використання вільного часу? Якщо ні, яким чином набуваєте цього досвіду?

Шифр _____

ОЦІННА КАРТА**Шановний друже!**

З метою удосконалення організації вільного часу студентів просимо щиро відповісти на наступні питання, більшість з яких має варіанти відповідей, які ми просимо спочатку доповнити і необхідне підкреслити.

1. В якому масовому заході Ви взяли участь? _____

_____

2. Де він проводився? _____

_____

3. З яких джерел Ви дізналися про його проведення?

– об’ява в інституті	– від однокурсників
– анонс у ЗМІ	– запросив друг (подруга)
– афіша, об’ява у місті	– об’ява в гуртожитку
– повідомили друзі	– повідомив культорганізатор студентської групи, факультету

4. Як завчасно?

– заздалегідь	– безпосередньо в ході проведення
– напередодні	заходу став його учасником
– дізнався раптово	–

5. Якій темі цей захід присвячено? _____

_____

6. Ваш статус в цьому заході?

– організатор	– глядач
– безпосередній учасник	– пасивний відвідувач

програми

– учасник команди, групи

– уболівальник

експертів тощо

7. Мета Вашої участі в цьому заході?

- бути корисним в поширенні знань, ідей, новин серед молоді;
- сприяти об'єднанню, консолідації молоді;
- допомогти в організації цікавого дозвілля студентів;
- реалізувати свої знання, уміння, здібності;
- прагнення отримати нову інформацію;
- підтримати своїх колег, свою команду;
- переконатися у своїх міркуваннях, уподобаннях з теми заходу;
- прагнення до неформального спілкування;
- відпочинок, розваги;
- навести корисні зв'язки, знайомства, які сприятимуть моїй подальшій кар'єрі;
- там було багато знайомих;
- участь в цьому заході вважається престижною;
- спілкування з коханою людиною;
- сподівання знайти собі пару для особистих стосунків;
- _____

8. Чи сподобався Вам цей захід? Оцініть його за 5-бальною шкалою.

де 5 – дуже сподобався;

4 – скоріше сподобався, ніж не сподобався;

3 – скоріше не сподобався, ніж сподобався;

2 – не сподобався;

1 – не дочекався його закінчення, так було нецікаво.

9. Дайте коротку характеристику цього заходу з позицій

Сподобалось:

|

Не сподобалось:

10. В якому стані, з якими настроєм Ви повертаєтесь до дому?

- у захопленні, захваті;
- з почуттям задоволення;
- виснажений, втомлений;
- спустошений;
- з почуттям марно втраченого часу;

- _____

11. Які з Ваших сподівань

Виправдались:

Не виправдались

12. Чи є бажання взяти участь у подібному заході наступного разу?

- Так
- Ні
- За деяких умов

Щиро Вам вдячні.